

14. juuni LEINAPÄEV

**Üle kogu Eesti heisati leinalipud ning kogu-
guneti lillede ja küünaldega mälestusmär-
kide juurde, et meenutada punaterrorit
ja mälestada selle ohvreid.**

83 aastat tagasi kisti oma kodudest 10 205 inimest ja küüditati ilma igasuguse kohtuotsuseta loomavagunites tuhandete kilomeetrite taha Siberi viletsusse. Ohvrite hulgas oli 132 alla aasta vanust ja ka vagunis sündinud last, 1378 kuni seitsmeaastast last, 15 üle 80aastast rauka, kellest vanim oli 87aastane. Enamik nii väikelastest kui vanuritest suri järgneval aastal, paljud juba pikal teekonnal loomavagunites.

Eesti kommunismiohvrite memoriaalil peeti riiklik mälestustseremoonia, kus esinesid sõnavõttudega Riigikogu esimees Lauri Hussar, diplomaatilise korpuse vanem Tšehhi Vabariigi suursaadik David Král, Eesti Memento Liidu juhatuse esimees Arnold Aljaste, Eesti Üliõpilaskondade Liidu juht Katariina Järve, Eesti Mälu instituudi korraldatud kirjavõistluse töö autor Arabella Antons. Mälestuspalvuse pidas EELK Põhja-Eesti piiskop Ove Sander. Muusikalist elamust pakku- sid noorteansambel Fiore ja Ruhnu trio.

Riigikogu esimees Lauri Hussar ütles oma kõnes, et 14. juuni 1941 oli must päev Eesti ajaloos, mil kümned tuhanded inimesed ebainimlikesse tingimustesse paigutatuna Venemaa avarustesse surema viidi. „Me ei unusta neid kunagi, samuti nagu me ei unusta vaid kaheksa aastat hiljem märtsiküüditamisega represseeritud ja hukatud kaasmaalasi ning kõiki teisi inimesi, kes oma eludega riskides hoidsid alles meie vabaduse aadet, meie mälestust Eesti iseseisvast demokraatilisest vabariigist ning seda kõike okupatsiooni tingimustes. Need ohvrid ei olnud asjatud, sest täna elame taas Eestis, mis on vaba ja iseseisev riik, võrdsena Euroopa Liidu riikide hulgas,“ rääkis ta.

EELK Põhja-Eesti piiskop Ove Sander mälestuspalvust pidamas.

Riigikogu esimees Lauri Hussar pärga asetamas.

Fotod: Heidi Tooming

Hussar märkis, et kuigi me võitsime vabaduse tagasi, ei ole selle jätkumine iseenesestmõistetav ning vabaduse hoidmiseks ja kaitsmiseks tuleb meil kõigil igapäevaselt tegutseda. „Koledad sõjakuriteod, mida Venemaa praegunegi valitseja armastab ja soosib ning mille kõhedaimaks näiteks on hiljuti saanud Butša ja Irpin Ukrainas, tuletavad meile meelde, kellega on meie idanaabri puhul tegu ning kui oluline on meie kõigi ühine kaitsetahe, et selliste sündmuste kordumist ära hoida,“ ütles ta ja lisas, et ei pea silmas üksnes kaitsevõime arendamist

koos NATO liitlastega, vaid palju laiemaid ühiskondlikke protsesse.

Hussar kutsus Eesti inimesi olema üle igapäevastest näaklemistest, kokku hoidma ning olema üksteise suhtes tähelepanelikud ja toetavad. „Meil on inspireerivate ja avarate võimalustega iseseisev ja demokraatlik riik. Niisugune, millest unistas juba Juhan Liiv. Niisugune, mille käekäik läheb meile korda ja mille üle me võime põhjusega uhked olla,“ ütles ta.

Mälestustseremoonial asetis Riigikogu esimees Maarjamäe kommunismiohvrite memoriaalile pärja Eesti rahvalt.

83 aastat juuniküüditamisest

Eesti Memento Liidu juhatuse esimehe Arnold Aljaste kõne 14. juuni leinapäeval Maarjamäe kommunismiohvrite memoriaalil.

Austatud Riigikogu esimees ja teised valitud ja Eesti rahva teenistusse seatud. Lugupeetud diplomaatilise korpuse esindajad. Represseeritud, meie sõbrad ja toetajad.

Luuletaja, arst, Eesti ilusama küüditatute mälestusmärgi „Risti Risti“ autor Viljar Ansko on kirjutanud read:

*Seitse jalga varbaist pääni,
Neli jalga lai -
Igikeltsas põhjajääni
Hauad uuristatud said.
Virmaliste külmal paistel
kõle tundra vaid -
eesti meestest, eesti naistest
eesti muld seal lõpuks sai.
Eesti muld ja eesti süda -
Püha seos me jaoks.
Lubada ei või me seda,
Et see kõik kord meelest kaoks!
See oleks lõpu algus väikse rahva jaoks.*

Surra, tapetud saada oli sel ajaperioodil lihtne, mitte kõik ei jõudnud mulda!

Meenutab 15-aastane Lembit Üksti, 1942. aastal maha lastud Haapsalu Gümnaasiumi direktori Anton Üksti poeg: “Tollal olukorras, kus inimesel polnud mingit väärtust, murdsid meie inimesi Suur Nälg, haigused ja raskesti kirjeldatav koduigatsus. Näiteks Viilma pere Taeblast suri täies koosseisus, algul ema, siis üksteise järel kolm last. Kevadeks olid ligi pooled meist surnud. Ka minu õde Eha jäi vene talutares kõrgesse palavikku ja viidi haiglasse, kust paari päeva pärast tuli nimetu surmateade. Ema oli nädal aega kõrges palavikus. Matma tuli minna minul, kuigi olin paari kuu eest paranenud kõhutüüfusest ja ikka veel nõrk. Appi tuli Marta Aren, kellele ema lubas oma leiva. Minna oli 7 km jalgsi läbi hangede, sealt paar jaamavahet rongiga. Pika otsimise peale leidsime puusepa, kes päevase leivanormi eest tegi lihtsa kirstu. Kusagilt saime viimaste rublade eest laenata kelgu, kuid see kippus jäätanud kirstu raskuse all lagunema. Keegi juhuslikest möödujaist ei tahtnud aidata kirstu uuesti peale tõsta. Kui kalmistule jõudsim, hakkas juba pimenema. Hauakaevaja nõudis kaks teeklaasitäit tubakat. Kust pidime selle võtma... Külma oli ehk 35 kraadi. Mul oli seljas laenatud palitu, pistsin käe taskusse ja võtsin välja pooliku paki paberosse “Maret”. Ehaga ühte hauda matsime Haapsalu neiu Lehte Jakobsoni.”

Et mälestus nendest aegadest ja inimestest püsiks, on tehtud palju tööd. On koostatud nimekirjaraamatud represseeritustest, mis on ka selle memoriaali aluseks, on avaldatud sadu mälestusteraamatuid ja vormistatud teaduslikke töid, on avatud maakondades mälestusmärke ja tänaseks juba hulgal, mida kõiki mälestuspäevadel ei jaksa läbi käia ja alati korraski hoida. Eesti Memento Liidus on üle 100 inimese, elava mälu kandja, kes on küüditatud 1941. aastal. Ja on neid hetkel ka meie hulgas siin, memoriaalil. Teile sügav kummardus.

Jah, mida kõike ajaloos juhtunud ei ole ja õpetatakse seda ju koolideski lootuses, et inimesed õpiks ja areneks ja ei satuks ideoloogiate küüsi, mis käsivad tappa ja küüditada. Aga jälle käib Euroopas sõda, sest meie naaber ei mahu oma piiridesse ära. Nn. kolmepäevane sõda käib juba kolmandat aastat ja lõppu ei ole näha, pigem on oht paisuda... Peterburis toimunud nn. majandusfoorumis pakkus naabrite “klavnokamandujusti”, ehk otsetõlkes peakamandaja välja oma rahuplaani: lõpetage relvatarned Ukrainale ja sõda lõpeb kahe, hiljemalt 3 kuu jooksul. Mis oleks sellise rahuplaani hind, suudame me endale väga hästi ette kujutada. Peale teise okupatsiooni algust, 1944. aastal vurasid küüdirongid veel 7 aastat. 1951. aastal saadeti välja nelipühilased, kellest osa polnud sellist sõnagi kuulnud, aga see ei olnud küll mingi vabandus okupandi silmis. Edasi tulid juba sõidud luksuslikemates tapivagunites, millega sõidutati Enn Tartot, Lagle Parekit, Toivo Uibot, Heiki Ahoneni ja veel kümneid ja kümneid dissidente.

Meenutame, mälestame ja soovime maailma poliitikutele jõudu ja mõistust, lõpetamaks sõda Ukrainas selliselt, et maailm jääks alles. Ka ühe inimese vägivaldne surm on ühe maailma lõpp.

Jätkugu mõistust!

Fotod: Heidi Tooming

Tartu Memento suvised tegemised

Tartu mementolased 14. juunil Rukkilille mälestusmärgi juures

Foto: Tartu Memento fotokogu

Üks tähtsamaid kokkusaamisi oli liikmele suurküüditamise aastapäeva tähistamine 14. juunil Rukkilille mälestusmärgi juures. Traditsiooniliselt korraldasime tseremooniat koos Tartu linnaga. Linnaga poolt esines kõnega linnapea Urmas Klaas. Mälestuspalve pidas Peetri koguduse õpetaja Ants Tooming. Tartu Memento poolt võttis sõna Virve Tuubel, kes palus mälestada kõiki kommunismiohvreid ja meenutas küüditatud. Erilist tänu avaldas ta emadele, kes julgesid saada kaugel Siberis lapsi ja tagasid nii põlvkondade järjepidevuse. Samuti tuletas ta meelde, et suurpõgenemisest möödub 80 aastat ja mitmed organisatsioonid, sh Memento Liit ja Tartu Memento on tegutsenud juba 35 aastat. Tuubel luges ette Tartu Memento asutajaliikmed, kes siiani veel ühingus on: Elju Andre, Aldur Andre, Eha Kaljuvee, Ilme Madisson, Helgi Marga, Luule Mats, Tiia Reet Pehka, Ene Tirmaste ja Veljo Tirmaste.

Oma pere lugu jagas Jaan Poska Gümnaasiumi õpilane:

Olen Liisa-Meta Kurina, Jaan Poska Gümnaasiumi abiturient. Nime Liisa sain oma vanavanaemadelt, kes mõlemad olid tublid ja tugevad Läänemaa naised. Liisa Kurina, neiuna Veidermann, oli pärit tuntud haridus- ja kultuuritegelaste perest. Tema isa Jaan Veidermann oli õpetaja ja Kullamaa kandis mitmete haridus-, kultuuri- ja põllumajandusseltside asutaja ja aktivist. Noorim laps Johannes osales

vabadussõjas soomusrongil nr. 1 ja tennis välja vabadusristi. Vend Aleksander oli samuti kooliõpetaja ja -juhataja, haridusminister. Arreteeriti 1944. aastal ja veetis 10 aastat Mordvas vangilaagris. Vanim vendadest Ernst ehk omadele Eero jätkas isa tööd Läänemaal koolijuhina ja seltsilikumise aktivistina. Ta oli ka kaitseliidu Vaikna kompanii pealik. Sellest piisas. 13. juunil 1941 onu Eero vahistati, surmaotsus viidi ellu järgmise aasta aprillis Sverdlovski oblastis Sevurallagis. Ametliku dokumendi selle kohta sai perekond 50 aastat hiljem.

Minu emapoolne, muhulasest vanaema sündis veel vabas Eestis 1940.a. mais, kuid riigikord muutus õige pea. Sõja lõppedes pandi naabertallu, kust pererahvas 1944.a. läände põgenes, elama piirivalvurid. Üldiselt üritati uute naabritega rahulikult läbi saada, aga ükskord leidsid piirivalvurid Stalini pildi, mille mu vanaema oli ära sodinud. „Ju oli lapse meelest suurte vuntsidega hirmuäratav mees,“ arvas vanaema seda lugu rääkides. Aga tema isa väänati käed selja taha ja ilmselt oleks paragrahv olnud „kodumaa reetmine“. Isa palunud põlvili, et enne teeleminekut võiks veel kapakese värsket õlut maitsta, sellele ei suutnud arreteerijad vastu panna ja varsti sai kapakesest teine ja kolmas. Aga saare õlu on murdja ja mõne aja pärast ei teadnud piirivalvurid isegi, kus ja miks nad on. Selleks korraks olid pilved hajunud, et mõne aja pärast jälle koguneda. Aadumaa talu oli

oma ligi 90 hektariga üks Muhu suurimaid, ometi jädi küüditamisest kõrvale. Legendi järgi sõitis mees, kelle taskus oli nimekirj, milles ka Aadumaa Kõvamehed, keset Muhu saart sookraavi. Kas see avari juhtus kogemata või oli kellegi teadlik käsi mängus, sellest vaikib ajalugu. Igal juhul oli vigastatu või suisa hukkunu (legendid on erinevad) läbivaadanud arst leidnud taskust nimekirja ja taibates, millega on tegemist, hävitas selle.

Need on lood, mis juhtusid minu perekonnas ammu enne minu, isegi minu vanemate sündi. Need on lood, mida ikka ja jälle, põlvest põlve räägitakse, sest neid ei tohi unustada. Need on lood, millest saame teada, et haridus ja isamaalisus on relvad, aga eluspüsimiseks on teinekord vaja ka nutti ja pisut õnne.

Koos Maarja kirikuga tähistasime 8. juulil 1941 Tartu vanglas mõrvatuid. Mälestus- ja leinapäev toimus mälestusmärgi juures Ropka-Tamme kalmistul. Koguduse poolt pidas mälestuspalve Vallo Ehasalu. Kõnega esinesid veel Tartu abilinnapea Raimond Tamm ja Tartu Memento poolt Piret Tarto:

Kesk-Itaalias väikese Assisi linnakese lähedal, mis on tuntud ka Püha Franciscuse linnana, on mälestusmärk Pühale Klarale, kes hoiab käes armulauleiba.

Edasi loe lk 4

TARTU

Legendi järgi hoidsid 13. sajandil Püha Klaara palved koguni kaks korda ära keiser Friedrich II vägede sissetungi Assisisse. Püha Klaara seisib monstrantsi käes hoides ja palvetades linnamüüri. Monstrantsi helk päikese käes pimestas vaenlasi ja tegi nad niimoodi võitlusvõimetuks.

Eestil kahjuks ei läinud möödunud sajandi keskpaiku samamoodi kui Assisi linnal seitse sajandit varem. Hando Runneli värsiridades on kirjas:

„Neid ligines loodest suur leegion
nii palju neid vaevalt keegi on
koos korraga kunagi näinud.
Ent tema?– Ta veel ei näinud!“

17. juunil 1940 ületas 100 000 Nõukogude Liidu sõjaväelast Eesti piiri. Kohe sai ilmsiks okupantide tohutu jõhkruks ja halastamatus.

Ühest suurimast kommunistide toimemepandud massimõrvast Eestis möödub täna 83 aastat.

8. ja 9. juulil 1941 mõrvati Tartu vanglas ja selle kõrvalhoones 193 süüüt tsiiviilikut. Ohvrite hulgas oli naisi, lapsi ja vanainimesi, terveid perekondi, tuntud ühiskonnategelasi ja nõndanimetatud tavalisi inimesi.

Teiste seas piinati surnuks tuntud lastekirjanik Jüri Parijõgi ning Tartumaa abipraost ja Tartu Maarja koguduse ning Tartumaa Kaitseliidu maleva õpetaja Aksel Erich Vooremaa. Kokku 198 ohvrit, ka mujalt leitud, on maetud siia Pauluse kalmistu ühishauda.

Ometi on Assisi linna ja meie loos midagi sarnast – tänase päevani asetab sealne linnapea iga aasta 11. augustil Püha Klaara mälestuspäeval Tema mälestusmärgi juurde pärja tänuks selle eest, et Ta palved hoidsid vaenlase tagasi linna vallutamast. Ka siia Pauluse kalmistule tulevad iga aasta 8. juulil vaimulik ja Tartu linna esindaja ning Memento liikmed ja kaitseliitlased ning linnarahvas mälestama okupantide koletu terrori ohvreid.

Võõrvõimu vägivalda ohvrite mälestus on kallid ja püha. Aidaku nende mälestuse eest hoolitsemine püsida Eestil vaba ja iseseisvana igavesti!

A. Pärdsi keskus 25.07.2024.

Foto: Tartu Memento fotokogu

Pikalt planeeritud ja liikmete poolt soovitud suvine ekskursioon toimus 25. juulil Loode-Eestisse. Lõunaks jõudsimel Arvo Pärdsi Keskusesse. Meid ootasid kaks toredat giidi. Saime vaadata Arvo Pärdsi tehtud filmi, tutvuda keskusega ja vaateornist nautida suurepäraseid Laulasmaa vaateid. Lõunastasime Paldiskis Tavernis "Peetri Toll". Viimane peatuspaik oli Amandus Adamsoni Ateljeemuuseum, kus lisaks suurkunstniku elu- ja loometööle anti ülevaade ka Paldiski linnast. Saime põgusa ajaloolise ülevaate linnast, aga ka hetke olukorrast ja muredest.

Oleme teist aastat tähistanud Tartus vastupanuvõitluse päeva. Selle tähistamist koordineerib riigikantselei. Ka sel aastal kogunesime 22. septembril Enn Tarto haua juurde. Osalesid mitmed vabadusvõitlejate organisatsioonid ja üliõpilaskorporatsioonid. Linna poolt esines kõnega abilinnapea Reno Laidre. Mälestus- ja rahupalve pidas PPA pekaplan Valdo Lust.

Tartu Memento juhatus

Vastupanuvõitluse päev 22.09.2024. Vaskult Jaan Haring, Tiina Margus ja Luule Mats. Foto: Tartu Memento fotokogu

Tartu Memento vanim liige võrulane Olev Kasak Pilstveres kõnet pidamas 23.08.2024. Foto: Maret Väljak.

Ohvrite mälestamine kuulub inimeseks olemise juurde ja teeb meist elujõulise rahva

Piret Tarto artikkel 14. juunil 2024, ilmus Postimehe veebis.

Täna on juuniküüditamise aastapäev. 83 aastat tagasi 14. juunil 1941 viisid Nõukogude Liidu okupatsioonivõimud Eestist sunni viisilisele ära umbes 10000 inimest. Neist ligikaudu 7000, suures osas lapsed, naised ja vanainimesed, viidi Siberi külladesse sunnitööle, kus enamik hukkus. Umbes 3000 meest arreteeriti ja nad hukati või surid vangilaagrites.

Kuid 14. juuni seisab Eesti Vabariigi pühade ja tähtpäevade kalendris riikliku leinapäevana ja selle tähendus on veelgi sügavam – sel päeval mälestatakse Eestis kõiki kommunismi ja Nõukogude Liidu okupatsioonivõimude vägivalda ohvreid. Me mälestame kõikide suur- ja järelküüditamiste ohvreid, arreteerituna maha lastud ja laagrites hukkunud poliitvangi, Nõukogude lennuväe pommirünnakutes hukkunud tsiviilelanikke, Läände põgenemisel hukkunuid ning kõiki, kes on võitluses Eesti vabaduse taastamise eest surma saanud.

Hinnanguliselt kaotas 1940–1991 otseselt Nõukogude okupatsiooni vägivalda läbi oma elu 100 000 Eesti Vabariigi kodaniku. Põhjaliku ja pideva uurimistöo tulemusena ohvrite arv mitte ei kahane vaid kasvab. Kaudsemaid ohvreid, okupatsiooni pärast sündimata jäänud lapsed nende seas, arvatakse olevat üle 250 000. Mida need arvud meile ütlevad? Aastal 2000 rääkis Enn Tarto Toompea lossi hoovis okupatsioonide läbi hukkunud Riigikogu liikmete mälestustahvli avamisel, et rahvaarvu arvesse võttes ning protsentides väljendatult tähendaks okupantide terrori tõttu hukkunud Eesti Vabariigi kodanike arv tänapäeva Prantsusmaal umbes 5,8 miljonit ja Ameerika Ühendriikides peaaegu 30 miljonit inimest.

Okupatsiooniaastate poliitilist vägivalda uuriv ajaloolane Aigi Rahi-Tamm on sedastanud, et eestlased ja lätlased on Euroopa ainsad omariiklusega rahvad, kelle arv on tänapäeval väiksem kui 20. sajandi alguses.

Ohvrite mälestamine kuulub inimeseks olemise juurde ja teeb meist elujõulise rahva. Meie rahva vastu toime pandud inimsusevastased kuriteod on aegumatud. Mõnikord kuulub ikkagi, et pole vaja, elu läheb edasi ja tähtis on vaadata tulevikku ning rääkida positiivsetest asjadest. KGB-kongide muuseumi ühiskülastuse järgsel mõttevahetusel üllatas kord üks noor trefnerist, kes ütles, et lähiajaloo on selline lugu, et see ei olegi nii kaua päriselt ajalooks saanud, kui on veel elus inimesi või nende lähisugulasi, kes neid sündmusi mäletavad või on isiklikult läbi elanud.

„Tahaksin nüüd ise ja mõjutamatult otsustada, kui kaua ning kuidas ma küüditatuid mälestan“, kõlab Jaan Krossi kunagi öeldu.

Marju Lauristin räägib käesoleva aasta 21. mai Mürilehe intervjuus murelikult, et meil jõuab isegi ülikoolidesse noori, kes arvavad, et Nõukogude aeg oli vahva – vanemad käisid matkamas ja nalja sai rohkesti. Kuidas nüüd siis omavahel lepitada kahte vastandlikku ajaloomälestust, kui ühtede jutu järgi oli okupatsioon vägivalda, pimeduse ja tagakiusu aeg, teistel aga oli lõbus ja tore.

Tuleks näha avaramat pilti ja mõista, kuidas okupatsiooniaja hilisemateks kümnenditeks jõuti sinnani, et elu võis tunduda täiesti talutavana ning mõnelgi puhul andis isiklikku elu korraldada ja sisse seada enam-vähem kenasti ja rahuldavalt. Näiline rahu ja stabiilsus olid massirepressioonide kaudu saavutatud tulemus. Nende abil oli inimestesse jõutud külvata piisavalt hirmu, et nad teaksid ja tajusid lubatu piire. Eesti rahvastiku etnilise koosseisu muutmine eestlaste kahjuks, sunni viisiline mobilisatsioon Nõukogude armeesse, eesti keele ja kultuuri kägistamine, lühidalt, venestamine, mõtte- ja sõnavabaduse puudumine, looduse ja minevikupärandi hävitamine ja nõnda edasi, aga jätkusid. Jätkusid ka repressioonid, kuid nüüd juba valikuliselt, mitte enam massiliselt. Isegi kui üks osa inimesi mingil põhjusel, kas või info puudusel, ei tajunud enam, et me rahvas ja riik olid okupeeritud, siis ei tähenda see, et okupatsiooni polnudki. Ükskõik, kui hästi oli kellelgi õnnestunud neis oludes kohaneda, pidi ta ometi mõistma, et vabadust ei ole.

Minevik on oluline nii üksikisiku kui natsiooni jaoks. Me tuleme minevikust ja see on teinud meid nendeks, kes me oleme, ehk teisisõnu kujundanud meie identiteedi. Asjata ei öelda, et sa oled täpselt nii võimas, kui võimas on sinu lugu.

Mineviku puudulik tundmine võib ühel päeval takistada meid rahva ja riigina tegemast oleviku ning tuleviku jaoks olulisi otsuseid. Järelikult on vaja minevikust senisest palju rohkem tööle vastavalt rääkida ning seda mõtestada.

Et minevikuõuduste kordumist tulevikus ära hoida, peame nii mõnegi selge ja tähtsa otsuseni jõudma juba kohe. Ajal, kui küüditamine ja teised inimsusevastased kuriteod ei tähista ammu enam ainult XX sajandi lähiajalugu, vaid neist on saanud Ukraina rahva jaoks uuesti reaalsus, ning kordasaatja on sama, ei ole ükski sent ega liigutus, mis on tehtud Eesti riigi kaitsevõime tugevdamise suunas, ülearune. Kaitsevõime tõstmine on midagi, mida ei peaks ainult delegerima, sellesse saab vastavalt oma võimetele ja võimalustele panustada igaüks.

Eesti ohvriterohke lähiajalugu ei ole siiski ainult kannatuste lugu, see on ka vastupidavuse ja vapruselugu. Meie maa ja rahvas on armastust väärt.

Nii paljud inimesed on andnud meile eeskujude, et Eesti vabaduse eest tasub võidelda ja seda kaitsta.

Kestku Eesti rahvas ja riik vabana ja iseseisvana igavesti!

Piret Tarto

MTÜ Tartu Memento juhatuse liige

Sügisnostalgia

Värvilised lehed langevad päikeses, vihasabinas ja tuulepuhangutes. Oma moodi kaunis ja mõtisklusi loov aeg.

Ühistest kokusaamistest Slava Ukraina restoranis on meenutada palju ja Tallinna mementolased on agaralt igakuiselt koos käinud ja mõtteid vahetanud. Ka Solarise Gustavi kohvikus pidasime plaane ja vaatasime Kevin Costneri uut ajaloolist filmi "An American Saga".

Juuniküüditamise mälestuskogunemine oli tavapäraselt Linda kaju lamil ning Kommunismiohvrite Memoriaalis, samuti võtsime osa 23. augusti kokusaamisest Pilistveres ning ka Maarjamäe Memoriaalis.

Meeleolukas oli ekskursioon Lääne-

maale ning osalemine Paadipõgenike mälestusüritusel Puise ninas.

Nüüd toimetame hoolsalt suvilates ja maakodudes ning kohtume jälle Slava Ukraina restoranis, et oma ridu korrastada ja aastavahetuse plaane pidada.

Sügislehed langevad ja loovad meeleolu. Meil on, mida jagada koolides õpilastele ja pedagoogidele. Need on mälestused ja meenutused eesmärgiga hoida kodu ja vabaduse aadet.

Anne Eenpalu

Tallinna Memento volikogu esimees

Anne Eenpalu kõneleb Rahvusvahelise totalitaarsete režiimide ohvrite mälestuspäeva tseremoonial Maarjamäel.

Tallinna mementolased Linda kaju juures.

Foto: Heidi Tooming

Mementolased Läänemaa ekskursioonil
Fotod: Anne Eenpalu fotokogu.

Järvalaste suvised tegemised

Memento Järvamaa Ühendus tähistas ka sel aastal juuniküüditamise aastapäeva 14. juunil, kui pandi mälestuskimbud ja küünlad Järva-Jaanis küüditamisohvrite mälestusmärgi juures, Öötlas, kust saadeti Siberisse inimesed Kareda vallast, Koerus ausamba pargis, Paides Murtud Rukkilille ausamba juures ning esmakordselt kohtuti ka Albus paigas, kust saadeti teele selle valla inimesi. Juba eelmisel õhtul (13.juunil) oldi koos Türi Kesklinna kalmistul ning raudteejaamas.

23. augustil olime rõõmsalt koos Pilistveres – oli ju ka Balti keti 35. aastapäev.

30. septembril omistati Vabaduse Tammepärja aumärk Memento Järvamaa Ühendust pikka aega tegevuses hoidnud naisele, proua Elvi Mägi'le. Kuna ta ise ei saanud tervise tõttu Tallinna minna, siis anti aumärk üle Elvi kodus.

Septembri algul käisid Järvamaa mementolased ekskursioonil avastamas Piirissaare saladusi ja puhkamas Värskas spaas ning tagasiteel külastati Tuglase muuseumit, põigati Alatskivi lossi ning Sibularestorani. Koduteed alustati mööda Sibulateed.

14. juunil Öötlas...

Türi...

...Järva-Jaanis...

...Paides...

... ja Albus.

Piirissaarel.

Fotod: Järvamaa Memento kogu

Ei kao me mälestustest kannatanute valu ega kurjuse nimi

Mälestama kannatanuid ja meenutamaks Venemaa kuritegusid Eesti rahva vastu kogunesime 14. juuni keskpäeval Pärnu Leinaparki, mis oli aastal 1941 Pärnu raudteejaam, kust loomavagunitesse aetud süütud naised, lapsed ja neist eraldatud mehed küüditati Siberisse asumisele ja vangilaagritesse.

Parki kogunenud väärikas eas mehed ja naised asetaskid mälestuskivi jalamile küünlaid ja lilli. Kohaletulnud kaesid, kuidas gaidid asusid lipuvalvesse ja relvastatud kaitseliitlased auvalvesse, andes kohal viibijatele märku, et ehk noored jätkavad meie mälestuste säilitamist ja ehk oleme täna kaitstud kurjuse sepiuste eest.

Alustasime traditsiooniliselt hünni ja leinaseisakuga. Päeva juht Isabell Maripuu juhatas mälestusürituse sisse ja andis sõna EELK Pärnu praostkonna praost, Eliisabeti koguduse õpetaja Tõnu Taremaale, kes lohutas ja toetas meid oma sõnaga. Ta alustas tsitaadiga Koguja raamatust, mis on üks Vana Testamendi tarkuseraamatutest, kus räägitakse: „Igal asjale on määratud aeg, ja aeg on igal tegevusel taeva all ...“. Hingekarjane palvetas nii hukkunute kui naasnute eest ja veel sellegi eest, et vene rahvas pöörduks andeks andmise ja rahu teele ning soovis rahu ja leppimist ka meie rahva keskele, et „see lõhestatus ja riiud, mis meid tihti peale lahutavad, kaoks ja võiksime olla taas kui üks pere.“

Isabell Maripuu alustas oma kõnet Viljar Ansko sõnadega: „Need on meie esivanemate varjud – pikas rivis käimas Toone teid ... nende ohvriverti läbi aja karjub: „Ärge unustage meid!““. Sõnavõtt jätkus 1941. aastal toimunu kirjelduse, kuivade arvude ja raskete mälestuste lugemisega. Ta meenutas ka oma ema jutustusi nende pere küüditamisest ja lõpetas oma jutu tänapäeva sündmusetega. „Need, kes ütlevad, et mida te seda vana asja ikka ja jälle meenutate, vana haava lahti kisute, vaadaku, mida Venemaa teeb juba 3-ndat aastat Ukrainas, 21. sajandil, keset Euroopat, ja kuidas kõik vanad õppetunnid on kaduma läinud, ununenud ning me ei suuda agressorit peatada. Minul küll ei ole kindlustunnet, et me oleme kaitstud.“

Pärnu naiskodukaitsjad leinapäeval.

Kõneleb Isabell Maripuu.

Gaidid ja skaudid leinapäeval. Fotod: Pärnu Memento arhiiv

Seejärel lugesid luuletusi Pärnu Koidula Gümnaasiumi õpilased Miira Vara ja Merili Maidlas õpetaja Anu Helemäe juhendamisel. Üks luuletus Tarmo Selter'ilt algas nii:

“Rongil rattad ragisevad...“
uue tähenduse sai,
kõikjal autod mürisevad,
ruumi oli vähe vaid,
vagunisse inimesi kümneid
pandi kinni,
vara konfiskeeriti,
meist lahkus palju hingi ...“

Tütarlaste loetud luuletused puudutasid paljude kohal viibijate hingi ja töid silmadesse pisarad.

Pärnu abilinnapea Meelis Kukk asetas mälestuskivile pärja ja ütles: „Kannatused Siberi lõpututel külmadel väljadel vähendasid inimelu väärtuse nullini ja kui elul puudub väärtus, siis on surmal hind ning selle makstud hinna pealt on meie vähim kohustus hoida ja mäletada ja teha kõik endast oleneva, et need, kes tulevad peale meid, saaksid realiseerida oma vaba tahet vabas Eestis.“

Pärjad ja lilled asetasi veel Pärnumaa Kaitseliit ja Naiskodukaitse, erakonnad Isamaa ja EKRE, Heldur Paulson ja Jaan Roosnurm, kes rääkis tänapäevast ning meie võimetusest osutada relvastatud vastupanu vaenlasele. Lilled asetas ja kõneles ka Eesti Sõjameeste Pärnu Ühenduse juht Jüri Kask, kes rääkis meie noorte vähesest kaasatusest selistesse üritustesse. Ta ütles: „Vabaduse nimel tuleb teha tööd ja ilma tööta ei tule midagi. Et vabadus kestaks, on vaja meie kõigi kaitsetahet ja pingutust selle nimel, et suudaksime astuda vastu meie naabri Venemaa imperialistlikele sammudele.“

Pärnu Memento pere liikmetest võtsid sõna Kirsti Portnov, kes puudutas rahalist toetust meie organisatsioonidele, Lembit Peetri, kes tutvustas oma äsja ilmunud elulooraamatut ning Jüri Vlassov, kes rääkis oma kaks nädalat tagasi TÜ Ajaloo- ja muuseumi kaitstud magistrirühmast „Eestlased Vjatka vangilaagris 1941-1945“.

Vaatamata vihma tibutavale taevale toetasid meid kogu ürituse vältel oma lauludega Vana-Pärnu kultuuriseltsi ansambel Hõbene Taimi Laituse juhatusel.

Leinapäeva lõpetasid Isabell Maripuu tänusõnad kokkutulnuile ja toetajatele, teades Pärnu Memento kooskämimistest/tegemistest ja üleskutse talletada oma mälestusi nii kirjalikult kui suuliselt, linnistades elektroonilistele mäluandjatele.

Isabell Maripuu
Pärnu Memento

JÕGEVAMAA

Jõgevamaa represseeritute toimetamised, mõtisklused suvisel Jõgevamaal

Suvised tegemised, toimetamised on seljataha jäänud. Hea meel on selle üle, et vaatamata vanusele oleme suutnud säilitada erksa meele ja huvi elu vastu. Tänapäeva elutempo on üsna kiire ja et kõige sellega sammu pidada ning toime tulla nõuab üksjagu tähelepanu. Et seda huvi ja erksat meelt ikka jätkuks, peamegi ühiselt koos käima, suhtlema ja üritustel osalema. Kui me seda ise ei tee, siis mulle tundub, et keegi seda meie eest tegema ka ei hakka. Oleme kuulnud igasuguseid lubadusi meie poliitikute poolt, mis peaksid elu lihtsamaks ja mugavamaks tegema. Kahjuks peame aga tõdema, et paljud eluks vajalikud teenused ja asutused hoopis kaugenevad meist – olgu need siis postkontorid, pangakontorid või isegi tervishoiu asutused. Paljudel juhtudel saab meie vanustele takistuseks ka see, et elu muutub üha digitaalsemaks ehk teisisõnu elu muutub internetipõhiseks. Aga kõigele vaatamata – hoiame ikka vaimu virge ja proovime püsida “reel”.

Reet Aluoja

30. juunil Eerikveres.

Maikuu Kääpal külastasime Kalevipoja muuseumit, samas pidasime oma ühingu kevadpidu ja rääkisime ka tööistel teemadel. Fotod: Jõgevamaa Memento fotokogu

Põlvamaalaste suvi 2024

Põlvamaa mementolaste suve täitsid traditsioonilised 14. juuni leinapäeva üritused Verioral, Põlva raudteejaamas ja Tallinnas memoriaali juures, kuhu meie inimesed püüavad alati kohale tulla, et möödunud meenutada, küünal süüdata ja Siberi mulda jäänuid leinata.

Sellesuvine huvireis viis meid lõuna-naabrite juurde Lätimaale. Reisisihiks valisime Latgale, sest see maakond eristub oma kultuuri ja ajaloo poolest ülejäänud Lätist. Läti on suuremas osas protestantlik, kuid Latgales on palju katoliiklasi ja õigeusklikke, sest see ala oli kord Poola, kord Venemaa all. Siin on ülejäänud Lätist erinevad traditsioonid, rahvariided ja toidukultuur.

Latgale pakkus meile erilist huvi ka selletõttu, et siin elas päris suur eestlaste kogukond, kes rändas Ludza kanti välja 18. sajandi esimesel poolel. Arvatakse, et nad tulid Võrumaalt, sest nende keel oli sarnane võru murrakule. Ludza käsitöökeskuses räägiti meile, et praeguseks on eestlased täielikult kohaliku rahvaga assimileerunud ja nendest on jäänud sealsetesse keelekasutusse vaid mõned sõnad. Latgale liideti Lätimaaga 1920. aastal ja selle piirkonna vabastamisel oli oma osa ka Eesti esimesel ratsaväepolgul, kes aitas siin punaste võimu kukutada. Ranka mõisas rääkis giid, et eestlastele ollakse veel siinamaani tänulikud ja mäletatakse nende osa Läti vabastamisel.

Rezeknes käisime vaatamas huvitava saatusega monumenti „Ühtne Läti“, mis on pühendatud 1920. aastal Läti vabadusvõitluses osalejatele ja kehastab ideed Läti vabadusest ja ühtsusest. Rahvas kutsub seda monumenti „Latgales Marā“. Mälestussammas hävitati, kui Läti 1940. aastal sunniti NSV Liidu koosseisu, taastati 1944. aastal ja hävitati uuesti, kui kommunistid taas võimule tulid. 1990. aastate alguses monument taastati ja see on praegu üks Latgale Lätiga ühendamise tähtsamaid sümboleid. Reis viis meid veel Aglona leivamuuseumi, kus meid väga soojalt vastu võeti, ja käisime ka Livanis asuvas Baltimaade suurima klaasitehase muuseumis. Kogu reisi saatis soe ja päikseline ilm, mis aitas kaasa toredate elamuste saamisele. Vihm sai meid kätte alles bussis tagasiteel.

Suvi lõppes iga-aastase kokkusaamisega Pilistveres, mis on Põlvamaa

Edda Muuga, Ülla Ilves, Aili Kalme ja teised põlvamaalased teel 14. juuni mälestusüritusele 2024.

Memoriaali juures 14. juunil 2024.

Fotod: Rein Toom

Põlvamaalased Rezeknes „Ühtse Läti“ monumendi juures 2024. Foto: Hans Korge

mementolaste jaoks alati oodatud sündmus. Tagasiteel käisime Tartus ERMis sürrealistide näitust „Sürrealism 100. Praha, Tartu ja teised lood“ vaatamas. Meie jaoks tegi näituse lisaks kunstielamusele emotsionaalseks ka teadmine, et suurem osa näitusele eksponeeritud Eesti kunstnikest olid repressioonituna viibinud NKVD vangilaagrites (Ülo Sooster, Ilmar Malin ja teised). Nende kunst näitas, et võim võis küll nad laagrisseinte vahele suruda, kuid nende vaimu murda ei suutnud.

Taas jäid kõik päevaga rahule ja jääme ootama uusi kokkusaamisi.

Roman Parmas

Põlvamaa kivi Pilistveres. Foto: Rein Toom

VILJANDIMAA

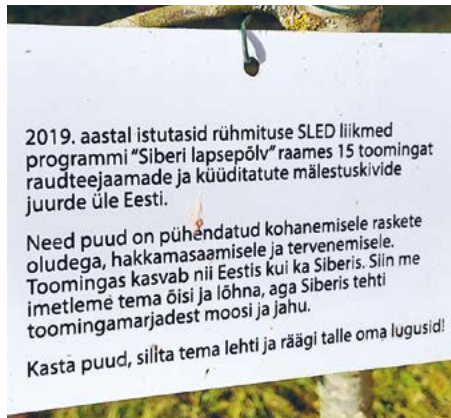
Suvesündmused Viljandimaa Mementos

14. juunil kogunesime mälestushetkedeks Viljandi mõisapargis asuva represseeritute mälestusmärgi juurde. Kivi juures heisatud Eesti lipu ja Viljandi Memento Ühenduse lipu juures pidasid auvalvet kodutütred ja noorkotkad. Sõna võtsid Viljandi Pauluse koguduse õpetaja Marek Roots, Viljandi linnapea Juhan-Kristjan Konovalov, Omavalitsuste Liidu esindaja, Kaitseliidu Sakala maleva esindaja ning mementolaste nimel võttis sõna ühenduse esinaine Ene Juurik. Asetasime kimbud ning süütasime küünlad. Seejärel suundusid ühenduse liikmed bussi, et võtta osa Tallinnas Eesti kommunismiohvrite memoriaali juures peetud mälestusüritusest.

23. juunil tähistasime Vabadussamba juures traditsioonilist võidupüha.

23. augustil kohtusime mementolastega taas Piliistveres kommunistliku genotsiidi ohvrite mälestuspäeva tähistamisel. Kuulasime huvitavaid kõnesid ja vahetasime mälestusi.

Ühenduse liikmete soovile vastu tulles võtsime 7. septembril ette tee Puka ja Keeni raudteejaamadesse, kust 25. märtsil 1949. aastal algas paljudele pikk ja raske tee tundmatule maale. Süütasime küünlad ning asetaskime lilled.

Et ammuseid kurbi mälestusi veidi hajutada läks väljasõit nüüd edasi Võrumaal asuvasse Voka külla, Kolotsi tallu. Idülliselt küngaste vahel järvekese kaldal asuva talu perenaine Merle rääkis loo, kuidas 15 aasta jooksul töötati välja erinevaid kitse- ja lehmapiimajuuste, millel nüüd kindel koht nii mõnegi restorani menüüs. Tegime söögi- ja joogipausi, saime proovida erinevaid juustusorte ja nautida piparmünditeed.

21. septembril sõitsid soovijad Puise randa, et tähistada 80 aasta möödumist

suurpögenemisest. Taas sai kuulatud sõnavõtte, süüdatud küünlad ning asetatud mälestusmärgi jalamile kimbud. Saaremaa muusikud andsid toredate kontserdi. Kõik kohalolijad said mälestuseks rinnamärgi. Suurimad tänud kõigile, kes selle päeva eriliseks tegid!

Memento Viljandi Ühenduse koosviibimised algavad taas oktoobris, tuues kaasa uusi kohtumisi ja muusikat.

Ene Juurik

VÕRUMAA

Barakikaaslased said taas kokku

1949. aasta 25.–29. märtsil viidi 86 vaguniga Võrust ja 50 vaguniga Verioralt Siberisse 1700 võrumaalast, nende hulgas 458 last. Samal aastal vangistati veel üle 1000 süütu võrumaalase. Ešelonis number 97319 viidi Irkutski oblastisse Tulunimaale 510 perekonda. Kohale jõudes paigutati kõik küüditatud Tuluni jaamast 27 kilomeetri kaugusel asuvasse Petrovski külla, Jaapani sõjavangidest tühjaks jäänud barakkidesse. Hiljem saadeti meid sealt Tulunisse, Tseremhovoosse, Jevdokimovasse, Petrovskisse ja teistesse kohtades rajoonis. Põhiliseks tööks sai kas üliiraske töö söekaevandustes või metsapunktides. Minu vanavanemate ja vanemate väljasaatmiskohaks sai Tuluni rajooni Jevdokimova küla Ija jõe ääres. 144 inimest paigutati Murašis kahte vanasse barakki.

Nüüd oleme igal aastal Võrus kokku tulnud, et meenutada noorusaega, mis paljudel möödus Siberis. Kahjuks teeb aeg aga oma töö. Nii oli meid selle aasta augustis mälestuslauas veel vai kümme saatusekaaslast. Paljusid ei ole enam meie hulgas, paljudel ei luba tervis või kaugused kohale tulla.

Suurelt ekraanilt või albumitest vaatasime pilte ja tuletasime meelde, kellega koos oldi. On kurbi ja ka ilusaid mälestusi, sest oldi siis ju noored. Paljude vanemad ja vanavanemad, aga ka õed-vennad jäidki sinna võõramaa mulda. Tuluni rajooni kalmistutele on 1949. aastal küüditatuid jäänud üle saja, nendest Jevdokimovas vähemalt 20. Ka minu väike õde ja mitmed lähedased puhkavad seal Ija jõe kõrgel kaldal.

Taas kohtumine andis jõudu ka järgnevatel aastatel kokku tulla.

Silver Sild

Vabaduse Tammepeärg

Vaba Eesti päeval 30. augustil tunnustas justiits- ja digiminister Liisa-Ly Pakosta Vabaduse Tammepeärga aumärgiga 25 inimest Aumärki annab minister välja inimestele, kes hoiavad ja annavad edasi Eesti riigi ja rahva lähiajaloo mälestusi ning jäädvustavad vabadusvõitlust ja vastupanuliikumist.

Liisa-Ly Pakosta sõnul peame pidama mees ja tänama neid inimesi, kes hoidsid ka rasketel okupatsiooniaastatel vabaduse tungalt. „Täna on Eesti iseseisvus meile iseenesestmõistetav ja täiesti vääramatu, aga sellegipoolest kuulub meie tänulikkus iga päev inimestele, kes ka praegu hoiavad ja talletavad kalleid ajaloomälestusi, harivad ja kasvatavad noori ning räägivad lugusid Eesti hoidmisest.“

Sel aastal möödus 83 aastat juuniküüditamisest, 75 aastat märtsiküüditamisest ja 85 aastat Molotovi-Ribbentropi pakti sõlmimisest. „Need sündmused ja sõda Ukraina vabaduse nimel meenutavad meile, mille eest peame seisma,“ ütles Pakosta.

Tammepeärga aumärgi saajad on jäädvustanud Eesti vabadusvõitluse ja vastupanuliikumise ajalugu seoses küüditamise, metsavendluse ja soomepoiste tegevusega. Kõik nad löövad aktiivselt kaasa nooremale põlvkonnale isamaaliste ürituste organiseerimisel. „Tänased laureaadid süstivad meisse usku ja lootust, et ka kõige rasketel hetkedel ei murdu meie tahe püsida vaba,“ sõnas minister.

„Ma tahaks uskuda, et ka Venemaa saab ükskord vabaks ja vaatamata kõigele, mis meie vahel on juhtunud, saame kunagi headeks naabriteks. Kuid mida rohkem aeg edasi, seda kaugemale „heanaaberlik Venemaa“ meist ajaliselt nihkub ja meie vabadus on taas ohus,“ ütles kõigi laureaatide nimel kõneledes ajakirjanik Jüri Nikolajev. „Loomulikult peame me toetuma liitlastele, panustama kaitsevõimesse ja kaitsetahtesse, kuid me peame ka ühiskonnana tugevad olema. Meid on rahvana Eestis liiga vähe, et veel endi seast vaenlasi otsima hakata. Eesti vabadust kaitses oleme kõik eestlased. Me esindame väga suurt osa Eesti rahvast, keda ühendab kõrgem eesmärk – soov elada vabas Eestis,“ lisas Nikolajev.

Aumärgi laureaate kohta saab lähemalt lugeda justiitsministeeriumi kodulehelt. Aumärke andis ministeerium välja juba seitsmendat aastat.

Vabaduse Tammepeärga tunnustati ka kolme mementolast. Laureaatide nimekirjas iseloomustatakse neid niiviisi:

Olev Kasak on kuulunud Kaitseliitu ja Memento Võrumaa Ühendusse nende ühenduste loomisest alates. Tema eestvedamisel loodi aastaid tagasi Missos noorkotkaste ja kodutütarde rühm. Käib Kaitseliidu noorte laagrites rääkimas Vabariigi loomisest ning noorte moraalist ja isamaalist kasvatuses. 1989. aastal pani Olev Kasak omal initsiatiivil mälestusplaadi küüditatutele Võru raudteejaama seinale. Osaleb tänaseni aktiivselt omapoolsete nägemuste ja ettepanekutega Eesi Memento Liidu ja Memento Võrumaa Ühenduse tegevuses.

Jaan Haring on Tartu Memento liige 2001 aastast. Ta kogub, hoiab ja tutvustab vabadusvõitluse ja vastupanuliikumise mälestusi. Ta on isamaaliste ürituste ja represseeritute mälestuspäevade aktiivne kaaskorraldaja. Ta tegutseb aktiivselt Eesti Vabadusvõitlejate Liidus ja Admiral Johan Pitka Relvavendade Ühenduses. Jaan on endine metsavend ja sõjaliste teenetega vabadusvõitleja.

Elvi Mägi (fotol) on olnud kauaaegne Memento Järvamaa Ühenduse liige ja pikaajaline juht. Tema eestvedamisel on ühendus aastaid püsinud tigusana, korraldanud üritusi ja mälestussündmusi. Kuna ta ise ei saanud tervise tõttu Tallinna minna, siis anti aumärk üle Elvi kodus.

Olev Kasaku ja Jaan Haringu fotod on avaldatud leheküljel 4, Tartu Memento tegemiste juures.

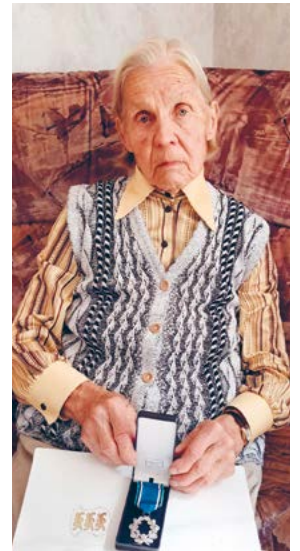

Foto: Järvamaa Memento kogu

Foto: Aare Hindremäe

Eesti kaitselahingute 80. aastapäevale pühendatud mälestuspäev Sinimägedel

Tänavu möödub 80 aastat Sinimägede lahingutest, mille näol on tegemist ohvriterohkeimate Eesti pinnal peetud heitlustega. Paljudele sõduritele on need mäed ka viimseks puhkepaigaks.

1944. aasta alguses jõudis pealetungiv Punaarmee Eesti piiride vahetusse lähedusse. Oht, et N. Liit okupeerib uuesti Eesti, muutus reaalseks. Sakslased kuulutasid Eestis välja mobilisatsiooni. Seni olid Eesti Vabariigi seaduslikud esindajad Saksa mobilisatsiooni pidanud ebaseaduslikuks, mida need ka rahvusvahelise sõjaõiguse järgi olid.

Põrandaalune Eesti valitsus otsustas 2. veebruaril 1944, et kuigi Saksa okupatsiooni ei tunnustata ning Eesti eesmärk ei ole Saksamaa sõjaliste huvide toetamine, on Eesti riigi huvides ja Eesti kodanike kohus oma riiki uue sissetungija vastu kaitsta. Eesti eesmärk oli hoida oma territoorium rahvuslike relvastatud jõudude kontrolli all niikaua, kuni sõda lõpeb ja algab rahukonverents. Eeldati õigesti, et kui N. Liit uuesti Eesti okupeerib, muutub iseseisvuse taastamine peaaegu võimatuks.

Oma raadioesinemises 7. veebruaril 1944 kuulutas Eesti Vabariigi peaminister presidendi ülesannetes Jüri Uluots mobilisatsiooni välja. Kõik Eesti kodanikud, kes selle järel läksid kaasa mobilisatsiooniga, tegid seda Eesti Vabariigi kaitsmise eesmärgil, mitte Saksa huvides. Uluotsa ja Eesti Rahvuskomitee toetus 30. jaanuaril välja kuulutatud 20 aastakäigu mobilisatsioonile on osa Eesti riikluse järjepidevusest" (Katkend Riigikogu otsuse (910 OE) eelnõu "Eesti kodanike relvavõitlusest NSV Liidu sõjalise okupatsiooni vastu" juurde käivast seletuskirjast).

Mälestuspäev Sinimäe alevikus oli üks Eesti kaitselahingute mälestussarja kuuluvaist. 7. veebruaril tähistati Eesti kaitselahingute alguse aastapäeva Kirbla kirikus ja mälestati Jüri Uluotsa Kirbla kirikuaias. Septembris tähistati vastupanuvõitluse päeva Kirbla kalmistul ja Vabaduse pargis Pärnus ning suurpõgenemise mälestuspäeva Puise rannal.

Eesti kaitselahingutes üles näidatud kangelaslik vastupanu ei olnud asjata. Võimaldas ju punaarmee peatamine emigreeruda läände kümnetel tuhandetel Eesti elanikel, kes said jätkata

Foto: Jaanus Ojangu

võitlust iseseisva Eesti eest. Välis-Eesti kogukonna toetusel oli suur roll Eesti Vabariigi taastamisel.

Eesti kaitselahingute 80. aastapäevale pühendatud mälestuspäeva korraldasid Eesti Endiste Metsavendade Liit, Vaivara Sinimägede Muuseum ja Eesti Akadeemiline Sõjajaloo Selts.

Represseeritu ja vabadusvõitleja toetus

Me toetame Teise maailmasõja sõjaveterane viimse meheni

25. aprillil 2024 SA ERAF nõukogu ja juhatus esitasid kaitseministrile protesti otsusele lõpetada täiendava tervise taastamise toetuse maksmine represseeritutele ja nendega võrdsustatud isikutele (vabadusvõitlejaile). Lähtudes represseeritud isiku seadusest RIS, ei ole see otsus õiguspärane. RIS seaduse alusel on loodud Justiitsministeeriumi juures valitsuskomisjon kohustusega tegeleda represseeritu õiguste tagamisega. Info kaitseministrile saadetud protestist edastasime ka justiitsministrile kui valitsuskomisjoni esimehele samuti protestina. Kaitseministrilt vastust me pole saanud.

Valitsuskomisjon on võtnud teatavaks meie protesti, kuid märkinud vastuses, et neil pole võimalik sekkuda.

Meie protestis olid nimetatud kõrvale heidetud Teise maailmasõja veteranid-vabadusvõitlejad. Veterani seaduse kehtestamisel neid mehi enam veteranideks ei nimetatud ja kaitseministeerium katkestas kohe Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühingu (EVSÜ) rahalise toetamise. Kaitseminister ja ministeerium ei tea, et Eesti Riigikohus on aastail 1993 ja 1994 õigeks mõistnud nõukogude okupatsioonivõimu vastu Teises maailmasõjas sõdinud eesti sõjaveteranid. Kohtuotsustes nimetati neid vabadusvõitlejateks, kes sõdisid Eesti iseseisvuse taastamise eest.

Praegu on EVSÜ tegevus lõpetamisel, sest on jäänud alles viimane 98-aastane Pataljon Narva võitleja. Eesti Abistamiskomitee USA-s on toetanud Teise maailmasõja eesti veterane pidevalt ja nende seisukoht on olnud selline: „Me toetame Teise maailmasõja sõjaveterane viimse meheni!“ Nad pidasid sõna. Augustis 2024 sai nende toetuse kätte Ilmar Mõttus.

11. septembril 2024 sai täis 107 aastat Eesti ühe kõige auväärsema ühingu EVSÜ tegevu-

sest. Eesti seltside algatusel Esimese maailmasõja aastail loodi sõjainvaliidide abistamiseks EVSÜ. 2007. aastal tähistati taas iseseisvuse taastanud Eestis pidulikult EVSÜ 90. aastapäeva. Õnnitlusi saatsid ühingule presidendid T.H. Ilves ja L. Meri. EVSÜ juhatus koostas raamatu ühingu ajaloost ja liikmetest. „EVSÜ 90. Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917 – 2007“. Ühingu 85. aastapäeval 2002. aastal saatis Kaitseväge juhataja viitseedmiral Tarmo Kõuts EVSÜ-le piduliku läkituse, mis on avaldatud juubeliraamatus.

Veterani seaduse jõustumisega muutus kõik. 100. aastapäeval 2017. aastal peetud mälestuspäevale ei tulnud kohale ükski kutse saanud riigi esindaja.

Kuid me avasime Pilstvere Genotsiidiohvrite Memoriaalis mälestussamba EVSÜ—100. Üritus viidi läbi meie vabaduspäeval 31. augustil 2017. Samba pühitses Tallinna Jaani kiriku vaimulik Jaan Tammsalu.

Peep Varju,
Memento Tallinna Ühendus

80. aastat suurpõgenemisest

Foto: Aare Hindremäe

Saatuseaasta 1944

Suur põgenemine sissetungiva Punaarmee eest 1944. aasta hilissuvel ja sügisel on üks Eesti ajaloo traagilisi lehekülgi. Eestist põgenes umbes 80 000 inimest, kellest teel hukkus rohkem kui 5000 inimest. Põgenemise põhjus oli hirm – Nõukogude okupatsiooniaasta terror oli rahval veel värskest meeles. Põgenemine algas juba augustis ja saavutas haripunkti 19.–23. septembril 1944. Eestlaskond üle kogu maailma meenutas tänavu seda aega arvukatel mälestushetkedel. Suurpõgenemisele pühendatud ettevõtmised toimusid Eesti eri paigus juba suvest alates. Olid need siis “Vabaduseregatt 1944” Hiiumaal või teaduslik konverents Haapsalus.

Balti riikidest põgenes kokku ligemale 300 000 inimest. Balti parlamentide juhid osalesid suurpõgenemise 80. aastapäeva üritustel 13. septembril Gotlandil. Meie Riigikogu esimees Lauri Hussar tänas Rootsi rahvast külalislahkuse ja toetuse eest põgenike vastuvõtmisel.

Tallinnas toimusid 19. septembril mälestussündmused Tallinna Rootsi-Mihkli kiriku juures, Vabadussõja võidusamba juures ja Tallinna Jaani kirikus. Kell 17.45 helisesid üle Eesti kirikukellad. Ka Tallinna lähel leidis aset tseremoonia, Eesti mereväe laeva Kindral Kurvits pardal kõneles president Alar Karis ning lasti merre pärjad.

21. septembril avati Pärnus uus Suurpõgenemise mälestusmärk, mis kujutab teineteise poole sirutuvate käte viimast puudutust. Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu projekti viis ellu Kristi Vuht Allpere oma vanemate põlvkonna mälestamiseks.

Puise rannal

Eesti kaitselahingute mälestusürituste osana toimus 21. septembril kuuendat aastat mälestustseremoonia suurpõgenemise mälestusmärgi juures Puise rannal. Selle väga haarava mälestusmärgi püstitamiseks on Memento palju panustanud, nii on see meile erilisel südamelähedane, nii tullakse siia kokku ka kaugematest maakondadest. Puise rand on Eesti ajaloos tähelepanuväärne

koht, sest siin, Põgari palvemajas, toimus 18. septembril moodustatud Eesti seadusliku valitsuse viimane koosolek enne nõukogude okupatsiooni taas algamist Eestimaal.

Tseremoonia algas Eesti Vabariigi hünni ja pärgade asetamisega. Mälestuspäeva juhatas sisse ürituse juht, Eesti Endiste Metsavendade Liidu esimees Heiki Magnus, kes tõstas küsimuse Kanadas Seedriorus paikneva nn Mõökade monumendi toomisest Eestisse, ennistamisest ja eksponeerimisest. Mälestusmärgilt olid Kanada organisatsiooni Simon Wiesentahli Sõbrad survele kõrvaldatud Eesti vabaduse eest Waffen SS mundris võidelnud eestlaste nimed.

Esimesena võttis sõna Eesti Vabariigi justiits- ja digiminister Liisa-Ly Pakosta, tema kõnest jäid kõlama ka vähem teadaolevad asjaolud. Mitmete Eesti inimeste elutee lõppes Puise rannal, sest neil ei õnnestunud saada paadile, Puise rahvas oli neid aidanud, süüa andnud ja lõpuks ka matnud.

Otto Tiefsi valitsuse liikmetest ainsana läände jõudnud riigisekretäri Helmut Maandi poeg Jaak Maandi rõhutas põgenemise poliitilist külge, rääkis sellest, kui oluline oli toimetada läände 20. sept. trükitud Riigi Teataja number Eesti Vabariigi seadusliku valitsuse koosseisuga, kuidas see toimus ning millised olid minejate ootused ja lootused. Riigikogu liikmed Kalle Laanet ja Urmas Reinsalu pörsasid oma sõnavõttudes tähelepanu sellele, milline osa on suurpõgenemisel meid määratlevas ühismälus ja milline osa oli pagulaskonnal meie taasiseseisvumisel.

Mälestuspalvuse pidas EELK Lääne abipraost Küllike Valk. Sündmuse lõpusõnad ütles Arnold Aljaste, kes meenutas ka mälestusmärgi saamisloogu. Tavakohaselt lõppes kogunemine sooja supi, kringli ja kuuma teega, isamaalise meeleoluga sobis hästi Saaremaa ansambli Valleraa muusika. Kogunemisel said kõik kohaletulnud teemakohase meenemärgi.

Mälestuspäeva korraldasid: Eesti Memento Liit, Eesti Endiste Metsavendade Liit, Kaitseliidu Lääne malev ja Naiskodukaitse Lääne ringkond.

Eesti sõjapõgenikud II maailmasõjas II maailmasõjas

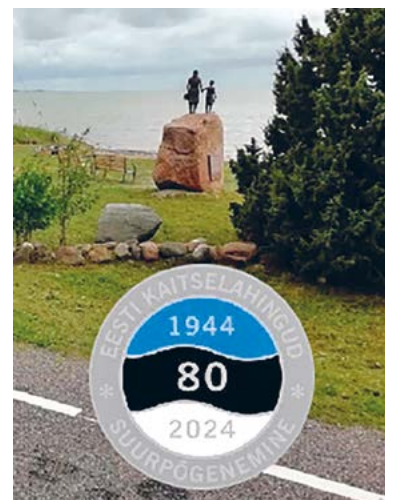
24. augustil toimus Haapsalu kultuurikeskuses konverents “Eesti sõjapõgenikud II maailmasõjas”, mis oli pühendatud Suurpõgenemise 80. aastapäevale.

Konverentsil esitles Eesti Mälu Instituut Teise maailmasõja ajal kodumaalt põgenenud inimeste andmebaasi, mille koostamist alustati 2022. aastal ning millesse on tänaseks Eesti ja rahvusvahelistest arhiividest kogutud ja täpsustatud enam kui 65 000 isiku andmed. Konverentsil esines ka Suure põgenemise mälestussündmuste patroon, Vabariigi President Alar Karis.

“Eesti iseseisvuse taastamisest on möödunud rohkem kui 30 aastat. Siiski ei ole tänini selget ülevaadet Teise maailmasõja ajal Eestist lahkunute arvust, nende päritolust ja hilisemast käekäigust. Seni ilmunud uurimustes hinnatakse Teise maailmasõja ajal Eestist lahkunute arvuks 70 000 – 80 000, mis oli toona ligi 7 protsenti rahvastikust,” sõnas Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige Meelis Maripuu.

Konverentsil esinesid ettekanetega ajaloolased Meelis Maripuu, Andreas Kossert Saksamaalt, Pär Frohnert Rootsist ja Heikki Roi-ko-Jokela Soomest, Hiljar Tammela, Ivar Rüütli, Aigi-Rahi Tamm, Allan Puur Eestist ning väliseestlaste esindaja Sirle Sööt Rootsist. Esilinastus dokumentaalfilm “Põgenemine: lahkumine teadmatusse”, mis tõi vaatajani põgenike aitamise teema, põgenike ja naasjate lood Rootsi näitel ning kirjeldas põgenike jäetud tühikku Eesti ühiskonnas. Õhtul toimus Haapsalu toomkirikus Raimo Kangro “Missa süütult hukkunud eestlastele” ettekanne.

Konverentsi saab järele vaadata Postimehe kodulehelt

20 aastat okupatsioonirežiimide poolt repressseeritud isiku seadust

Kuno Raude

Läbi sajandite on Venemaale küüditatud kümned tuhanded eestlased. Nõukogude okupatsiooni ajal küüditati Siberisse üle 30 000 inimese, kellest paljud jäidki Siberi mulda, ka minu vanaema, kes puhkab koos 50 saatusekaaslasega Sajaani mägedes Verhne-Ussinski kalmistul.

Eesti Memento Liit (algselt Eesti Õigusvastaselt Represseeritute liit "Memento") asutati 25. märtsil 1989, märtsiküüditamise 40. aastapäeval. Represseeritute algatusel kutsuti Tallinna Linnahalli kokku endiseid küüditatud ja poliitvange kogu Eestimaalt, kokku tuli üle 2000 inimese. Asutamiskoosolek kinnitas liidu põhikirja, määras volikogu liikmete arvaks 41 inimest, otsustas valida postuumselt liidu auliikmeteks Jaan Tõnissoni, Konstantin Pätsi ja Johan Laidoneri. Asutamiskoosoleku resolutsioonis esitati praktiline tegevuskava lähemaks ajaks. Sellesse kuulusid esmajärjekorras põhimõteteliste taotluste esitamine repressioonide inimsusvastasteks kuritegudeks kuulutamiseks koos sellest tulenevate õiguslike tagajärgedega ning kompetentse komisjoni moodustamiseks ja uurimis-talletamiskeskuse asutamiseks, aga ka rahvusvaheline koostöö, repressseeritute arsti- ja õigusabi, "Kawe" keldri kasutuse jm küsimused. 22. aprillil 1989 valiti mittetulundusühingu EÕRL "Memento" volikogu ja selle eestseisus ning moodustati 12 toimkonda. Poole aastaga jõuti kogu Eestimaal moodustada 12 ühendust. Hakkas ilmuma ajaleht "Memento".

Nõukogude võimu poolt repressseeritud inimesed „rehabiliteeriti“ möödunud sajandi kaheksakümnendate aastate lõpus sama võimu poolt, kes oli koletud inimsusevastased kuriteod meie rahva kallal toime pannud. Kahjuks kandus

tollest ajast pärit mõiste „repressseeritu“ iseseisva Eesti riigi õigusloomesse. Repressiooni- ja repressseeritud isiku mõiste, repressioonide liigid, kestvus, represssiivorganid ja palju muud repressioonidega seonduvat jäid Eesti Vabariigi õigusaktides avamata. Kaaskodanike suhtumine „rehabiliteeritud“ repressseeritutesse jäi endiseks.

2003. aasta alguses oli Eesti poliitikasse teed murdmass uus põlvkond. Tookordse Res Publica asutaja- ja Memento liikmena otsustasin teha panuse Eesti repressseeritute ja vabadusvõitlejate huvide esindamisel riigikogus erakonnale ÜVE Res Publica. Idee realiseerimise tingimuseks oli, et noored poliitikud kuulusid repressseeritute ja vabadusvõitlejate toetusel peale 2003. aasta riigikogu valimisi uue valitsuskoalitsiooni loojate ringi.

15.01.2003 leidis aset esmakordne kohtumine Res Publica volikogu esimehe Urmas Reinsaluga, kellele tegin ettepaneku koostöölepingu (repressseeritute seaduse vastuvõtmine, repressseeritute valitsuskomisjoni moodustamine, Represseeritute Abistamise Fondi loomine, repressseeritud esindavate organisatsioonide koostöö riigi- ja KOV tasandil, Vabaduse ausamba püstitamine,) sõlmimiseks kõigepealt Res Publica ja Memento vahel, seejärel aga poliitiliselt tundlikuma organisatsiooni Eesti Vabadusvõitlejate Liiduga (EVL). Saanud Res Publica juhtidelt põhimõtetelise toetuse ja rääkinud läbi sellel teemal ka Rahvaliidu, Mõõdukate, Isamaaliidu ja Keskerakonnaga, tegin Memento Tallinna Ühenduse eestseisuse 04.02.2003 koosolekule ettepaneku koostöölepingu sõlmimiseks riigikogu valimistel osalevate erakondadega. Tookord jäi ettepanek poliitilistel põhjustel tähelepanuta. Ka ei leidnud ettepanek lepingu sõlmimiseks tunnustamist Memento Liidu juhatuse 08.02.2003 laiendatud koosolekul.

Isamaaliitu toetanud Memento juhtide vastuseisust hoolimata jätkus töö lepingu lõplikul sõnastamisel. Minu poolt koostatud koostööleping Res Publica ja Memento Liidu vahel kirjutati Tallinna Linnavolikogu saalis alla 22.02.2003. Pret-

sedent ja lepinguline koostöö repressseeritute ning võimaliku parlamendierakonna vahel oli loodud. 27.02.2003 tegin ettepaneku koostöölepingu sõlmimiseks ka Isamaaliidule, Rahvaliidule, Mõõdukatele ja Keskerakonnale. Lepingulised suhted repressseeritutele ei pakkunud nendele erakondadele aga huvi. 10.03.2003 saatsin ettevalmistatud Res Publica ja EVL vahelise lepinguprojekti Res Publicale ning EVL juhatuse esimehele Heino Kerdele. Res Publica ei olnud nõus enne 2003. a. riigikogu valimisi vabadusvõitlejatega lepingulisi suhteid sõlmima. Jäi vaid loota, et vabadusvõitlejate huvide esindatuse viimine riigi tasandile leiab aset veidi hiljem.

Ootamata ära, missuguste tulemustega lõpevad riigikogu valimised, tegin 12.03.2003 tookordsele Okupatsioonivõimude Represssiivpoliitika Uurimise Riikliku Komisjoni liikmele Peep Varjule ettepaneku kutsuda kokku algatustoimkond tulevase repressseeritute seaduseelnõu ettevalmistamiseks. Represseeritute seaduse elnõu ettevalmistamiseks ühiselt loodud töögrupi liikmed Enn Sarv, Aadu Oll, Lembit Liivak, Peep Varju ja allakirjutanu said esimest korda kokku Tallinna vanalinnas Punase Risti ruumides 25.03.2003, kus arutati allakirjutanu poolt ettevalmistatud seaduseelnõu struktuuri, ülesehitust, üldiseid põhimõtteid ja esialgset sõnastust. Algas ühine töö elnõu täpsel sõnastamisel, millest võtsid osa kõik töögrupi liikmed. Suure töö elnõu sisulisel ettevalmistamisel tegid ära Enn Sarv ja Aadu Oll. 21.04.2003 oli algatusgrupi loodud „Poliitilistel põhjustel repressseeritute seaduse“ elnõu valmis, erinedes küll suuresti hüvitiste, toetuste ja muude väljamaksete poole pealt hiljem riigikogus vastuvõetud seadusest.

2003.a. riigikogu valimistel sai Res Publicast parlamendi juhtiv erakond. Panus repressseeritute ja vabadusvõitlejate huvide kaitseks riigikogus ning Vabariigi Valitsuses oli tehtud õigesti. Töö koostöölepingu täiustamisel ja realiseerimisel võis alata.

Edasi loe lk 16

Algus eelmisel leheküljel

Represseeritute valitsuskomisjoni loomise, represseeritute seaduse vastuvõtmise ja Represseeritute Abistamise Fondi loomise võttis nüüd enda kanda Juhan Partsi juhitud valitsuskoalitsioon, kuhu peale Res Publica kuulusid veel Reformierakond ja Rahvaliid.

Represseeritute esindajatest koosneva algatusgrupi poolt ettevalmistatud seaduseelnõu anti justiitsminister Ken-Marti Vaherile üle kohe peale Juhan Partsi juhitud valitsuse tööle asumist 10.04.2003.

10.06.2003 moodustas Vabariigi Valitsus represseeritute probleemidega tegeleva valitsuskomisjoni, kuhu kuulusid justiitsminister Ken-Marti Vaher (komisjoni esimees), sotsiaalminister Marko Pomerants, riigikogu liige Urmas Reinsalu, Endiste Poliitvangide Liidu esimees Aadu Oll, Memento Liidu esimees Endel Palmiste, Endiste Poliitvangide Liidu aseesimees Enn Sarv, ajaloolane Toomas Hiio, Res Publica, Memento ja EVL esindaja Kuno Raude, justiitsministeeriumi asekancler Priit Kama ning rahandusministeeriumi esindaja Margus Uudam. Komisjoni ülesandeks oli: * represseeritud inimeste õigusliku ja sotsiaalse seisundi analüüs ning selle alusel ettepanekute esitamine vabariigi valitsusele ilmnunud probleemide lahendamiseks; * ettepanekute tegemine sotsiaalseid tagatisi käsitleva seaduse eelnõu väljatöötamiseks; * ettepanekute tegemine represseeritute esindusorganisatsioonide rahastamiseks.

Valitsuskomisjoni esimene koosolek toimus 30.06.2003. Allkirjutanu määrati komisjoni tegevsekretäriks ning koos justiitsministeeriumi töötaja Evelin Lopmanniga vastutavaks represseeritute seaduseelnõu ettevalmistamise eest ja selle eelnõu esitamise eest komisjonile juba järgmisel koosolekul ning edaspidi. Komisjoni kiire tööle rakendamine sai võimalikuks tänu sellele, et olime enne komisjoni loomist valmistanud ette seaduse eelnõu, mis oli arutusel komisjoni esimesel koosolekul ning mida nüüd sai hakata juba riigikogu ja valitsuse liikmete osavõtul täiustama. Moodustasime valitsuskomisjoni juurde aktiivsematest liikmetest töögrupi, ülesandeks edasine töö eelnõu sellisel sõnastamisel, mis rahuldanduks represseeritud ja riigivõimu esindajaid, mis mõistagi ei olnud sugugi lihtne ülesanne. Lahendada tuli mitmed poliitilised, õiguslikud, sotsiaalsed, rahali-

sed jm. küsimused. Res Publica oli enne riigikogu valimisi lubanud valijatele rohkem, kui koalitsiooni tiivad suutsid kanda, mis tegi rahaliste küsimuste lahendamise eriti raskeks. 2003. aasta lisaelarvega eraldas koalitsioonivalitsus siiski esimest korda iseseisvuse ajaloo jooksul 2,5 miljonit krooni represseeritud ühendavatele organisatsioonidele, mille jagamine kuulus justiitsministeeriumi ja valitsuskomisjoni kompetentsi.

Nelja kuu töö tulemusena lepiti komisjonis kokku, et represseeritud isiku seaduse eesmärgiks on Eestit okupeeritud riikide poolt 1940. aasta 16. juunist kuni 1991. aasta 20. augustini õigusvastastelt represseeritud isikutele tekitatud ülekohtu leevendamine. Seadusega sätestati õigusvastaselt represseeritud isiku ja okupantriigi mõiste, määrati kindlaks õigusvastaselt represseeritud ja nendega võrdsustatud isikutele laienevad soodustused ja toetused ning pensioniõigused, vabariigi valitsuse kohustused represseeritute ees. On ehk arusaadav, et Eesti riik ei saanud ega saa heastada maksumaksja arvel meie rahvale okupantriikide poolt tekitatud korvamatut ülekohtu, mis ei ole mõõdetav. See oli, on ja jääb okupantriikide ülesandeks. Kahjuks ei ole meie poliitikutele jätkunud tahet ning julgust selle teema lahendamiseks koos Venemaa ja Saksamaa võimukandjatega. Küll aga sai ja saab riik avaldada poliitilist tahet võõrvõimude poolt toimepandud kuritegudele hukkamõistva hinnangu andmisel oma kodanikele tekitatud kannatuste leevendamise kaudu.

Tõelist head meelt valmistas see, et valitsuskomisjon, vabariigi valitsus ja hiljem ka riigikogu aktsepteerisid minu ettepaneku vabadusvõitlejate lülitamiseks seadusesse. Need on inimesed, kes alates 1940. aasta 16. juunist võtsid osa Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitlusest.

30.10.2003 kiitis vabariigi valitsus justiitsminister Ken-Marti Vaheri ettepanekul „Okupatsioonirežiimide poolt represseeritud isiku seaduse“ eelnõu heaks ning esitas selle vastuvõtmiseks riigikogule. 03.12.2003 oli seaduseelnõu riigikogus esimesel lugemisel. 07.12.2003 arutati justiitsministeeriumis ministri osavõtul veelkord eelnõu parandusettepanekuid. Head meelt valmistas ministri ja teiste komisjoniliikmete nõusolek järgmiste ettepanekute lülitamiseks seadusesse:

„represseerituga võrdsustatud on

* isik, kes võttis osa alates 1940. aasta 16. juunist Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitlusest;

* isik, kes invaliidistus mobiliseerituna või ajateenijana NSV Liidu relvajõududes ega võtnud osa Eesti territooriumil represseeritute läbiviimisest.”

Nüüd hõlmas seadus kõiki Suvesõjast osavõtnuid (metsavennad, Omakaitse, Kaitseliit) ning Eesti riikliku iseseisvuse taastamise eest peetud relvastatud võitlusest osavõtnud mehi. 17.12.2003 võttis riigikogu 88 poolthäälega seaduse vastu. Vastu olijaid ja erapooletuid ei olnud. Seadus jõustus 01. jaanuaril 2004. Kahekümne aasta jooksul on kümned tuhanded represseeritud ja nendega võrdsustatud vabadusvõitlejad (seaduse vastuvõtmise hetkel elas Eestis 23 378 „Riikliku pensionikindlustuse seaduse“ alusel soodustingimustel vanaduspensioni saavat rehabiliteeritud isikut) kasutanud seadusest tulenevaid toetusi tervishoiuteenuste ja ravimite hüvitamiseks ning muid riiklikke soodustusi.

Kas kahekümne aasta möödudes võib öelda, et selle seaduse vastuvõtmisega ja selle seaduse alusel vastu võetud teiste õigusaktide kaudu olid ja on vabadusvõitlejate ning represseeritute probleemid lahendatud? Päris kindlasti mitte. Vastuvõetud seadust ning kehtivaid valitsuse õigusakte võib ja peabki muutma vajadustele ja muutunud võimalustele vastavalt veelgi hoolivamaks. Toona jäid täitmata paljud represseeritute ettepanekud, ka lubadus lahendada Eesti represseeritute probleemid lepinguliste suhete kaudu Vene Föderatsiooniga ja Euroopa Liiduga, lubadus lahendada osa küsimusi läbi kohalike omavalitsuste õigusloome ja nende praktilise tegevuse.

Täna on vajalik riigikogu ja Vabariigi Valitsuse abi selleks, et lahendada kõikide represseeritute huvides need probleemid, mis seaduse ettevalmistamisel lahendamata jäid. Ka need, mis tegelikult on 20 aasta jooksul esile toonud. Abi on vajalik seda enam, et igapäevatoos on represseeritud esindavate organisatsioonide hääl ja teovõime oma liikmete eluliste huvide esindamisel jäänud päris nõrgaks. Põhjusiks liikmeskonna vanus ning vast ka poliitikute vähene huvi järjest enam väheneva elektoraadi vastu okupantriikide omavoli ohvriks langenute tiival.

Tallinn 05.06.2024.

Ühispöördumist arutati Riigikogu sotsiaalkomisjonis

18. märtsil ilmus ajakirjanduses teade, et kaitseminister otsustas lõpetada represseeritutele tervisetootuse maksmise.

Eesti Memento Liit, Murtud Rukkilille Ühing ja Siberis sündinud laste MTÜ tegid ühise pöördumise ettepanekuga veelkord üle vaadata kaitseministri otsus ning kaaluda represseeritutele tervisetootuse taastamist. Pöördumise tekst on avaldatud Eesti Memento Liidu teataja „Memento” numbris 40 aprillis 2024 (lk 21).

Riigikogu liige Helmen Kütt tõstas ühispöördumise arutelu Riigikogu sotsiaalkomisjonis, kus küsimust arutati 04. juuni 2024 istungil, mida juhatas komisjoni esimees Örne Pillak.

Helmen Kütt taunis tervisetootuse ootamatut ärajätmist ja märkis ära selle ajastuse. 25. märtsil 2024 tähistati 75 aasta möödumist märtsiküüditamisest, kui Eestist viidi ära enam kui 20 000 inimest. Nimetatud tähtpäeva eel tehti teatavaks represseeritutele tervisetootuse maksmise lõpetamine. 90 000 eurot tervisetootuse raha represseeritute jaoks oli seni Kaitseministeeriumi eelarves. Helmen Kütti pöördumisele vastas kaitseminister Hanno Pevkur, et Kaitseministeerium ei peaks tegelema toetuste maksimisega. Kaitseministri sõnul peab iga euro suunama kaitsevõime tõstmisse.

Komisjoni istungil selgitas tervisetootuse äravõtmise otsuse asjaolusid Kaitseministeeriumi asekancler Susan Lilleväli. Ta märkis, et kuigi kaitseväärtustuse seadus näeb ette tervishoiu- ja sotsiaalteenuste tagamise kulu katmist vaid kaitsevaelastele ja asendusteenistujatele, eraldas kaitseministeerium 2023. aastani toetust ka SA Eesti Represseeritute Abistamise Fondile (ERAF). Represseeritu toetust saavate isikute koguhulk 2023. aastal oli 7853 isikut, kellest 2023. aastal said täiendavat tervise taastamise toetust 561 isikut. Täiendav tervise taastamise toetus jõudis vaid 7 %-ni represseeritutele. Kaitseministeerium sõlmis toetuse kasutamiseks lepingud igakordselt üheks majandusaastaks. Kaitseministeeriumi eelarvet kärbiti sadade miljonite võrra. Kaitseministeeriumi ülesanne on luua võimalikult palju kaitsevõimet, mistõttu on toetused suunatud peamiselt tänas-tele ja tulevastele riigikaitsetajatele, nt noored, reservväelased, veteranid, kaitseliitlased.

Susan Lilleväli nentis, et toetuse maksmise lõpetamist Kaitseministeerium

ei arutanud Sotsiaalministeeriumi ega terviseministriga. Represseeritute toetuste tervikpilti haldab Justiitsministeerium, mistõttu läbi räägiti nendega. Tervisega seotud toetuste maksimine peaks hõlmama tervet represseeritute sihtgruppi, mitte ainult erinevate ühingu liikmeid.

Oma perekonna loo küüditamisest ja represseeritute rääkisid ka komisjoni kuuluvad Riigikogu liikmed Karmen Joller, Arvo Aller ja Eero Merilind.

Karmen Jolleri sõnul ei saa keegi olla abi osutamisel eelisseisus. Inimesi peab aitama eelkõige vastavalt abivajadusele. Arstina kinnitas Joller, et arstiabi antakse samaväärselt nii represseeritutele kui kõigile teistele, kes seda vajavad. Terviseraha peab kasutama õiglaselt ja võrdsetel alustel kõikide inimeste jaoks. Võrreldavas seisus on ka Ukraina sõjapõgenikud, kes saavad samamoodi tervise osas igakülgset abi, nii nagu ka kõik teised Eestis elavad inimesed. Tervise parandamise toetus on oma olemuselt tervishoiuteenus. Eestis on mitmeid raske elusaatusega inimeste grupe, näiteks kuriteo ohvrid, haiguse või õnnetuse tõttu kannatanud, harvikaigustega lapsed jne. Joller mainis, et ühingud kasutavad oma liikmete toetamiseks tihti erakapitali, küsitakse annetusi, toetusi nii ettevõtetelt kui eraisikutelt. Eestis on kindlasti inimesi, kes oleks valmis toetama.

Arvo Alleri hinnangul ei ole õiglane Siberisse küüditamise 75. aastapäeva tähistavate inimeste kohtlemine neilt tervisetootuse äravõtmisega. Toetuse maksmiseks vajaliku 90 000 eurot võiks leida ja toetuseks ettenähtud summa võiks Kaitseministeeriumi eelarvest üle minna Sotsiaalministeeriumi eelarvesse. Erakapitalilt raha korjamine ei ole lahendus, riik peab panustama omalt poolt.

Eero Merilind ei pidanud õiglaseks, et toetust saavad ainult ühingu liikmed.

Helmen Kütt märkis, et represseeritute puhul on tegemist raske elusaatu-

sega inimestega. Tervisetootuse kaotamine on nende jaoks solvav. Ta tundis huvi, kes peaks tegelema toetuste maksimisega, kui Kaitseministeerium ei tegele sellega. Represseeritute tegeles seni kolm ministeeriumit. Kaitseministeeriumi eelarves oli 90 000 eurot, millest ühingud ise said taotlusest oma liikmeid toetada. Justiitsministeeriumi eelarves on igal aastal 250 000 tegevustoetust, mis läheb jagamisele ERAF-i kaudu. Kolmas toetus on läbi Sotsiaalministeeriumi ja Sotsiaalkindlustusameti seadusega kehtestatud 292 eurot represseeritu staatusega isikule kord aastas. Täiendava tervisetootuse äravõtmine ei olnud valituse otsus, vaid selle otsuse tegi kaitseminister. Analoogselt võib ühel hetkel otsustada justiitsminister, et toetuse maksimine pole nende tegevusvaldkond, kuna ühingu tegevustoetused on Sotsiaalministeeriumi eelarves. Selles pole kahtlust, et kõik Eesti riigi kodanikud saavad võrdsetel alustel tervishoiuteenuseid. Kellelegi ei tehta selles osas erandeid. Sama kehtib ka ravimite ostmisel või proteeside hüvitamise soodustuste saamisel. Kui Kaitseministeeriumi eraldatud toetuse kogusumma oleks jagatud kõigi represseeritute vahel sõltumata liikmelisusest, siis see lisatasu oleks aastas 12 eurot inimese kohta. Selle 90 000 euro tervisetootuse alusel said ühingud toetada ühingusse kuuluvaid inimesi. Kui see ei ole õiglane alus toetuste jaotamiseks, siis võiks need 90 000 eurot jagada kõigi represseeritute vahel lisades selle summa praegu kord aastas makstavale 292 eurole.

Sotsiaalkomisjoni esimees Örne Pillak võttis arutelu kokku: oluline on keskenduda lahendustele. Riigikogul endal paraku ei ole eelarvet, millest saaks erinevaid toetusi maksta. Komisjon saab edastada laekunud pöördumise ja seadusemuudatuse ettepanekud Sotsiaalministeeriumile, et küsida nende seisukohta. Sotsiaalministeeriumi vastust jagatakse ka ühingu esindajatega. Tegemist ei ole üksikisiku murega, vaid sihtgrupiga, kes otsib olukorrast arusaamiseks vajalikku teavet.

Usume, et lahenduste otsimisel lahendused ka leitakse.

Ülevaate arutelust koostas Siberis sündinud laste MTÜ esindaja

Pilistvere memoriaal tõi taas rahva kokku

Suur Siber täis on virulaste haudu, ei pörmud võõras mullas rahu saa. Nad koju igatsevad. Tuulte kaudu veel nende hala kuuleb Maarjamaa.

Nende Virve Osila luuleridadega juhatas mälestuspäeva Pilistvere kivikangru juures sisse Silver Sild.

Kommunismi- ja natsismiohvrite mälestuspäevale oli kogunenud ligi 400 võõrvõimu repressioonide all kannatanut ja nende saatjat. Sügispäikesel all lehvitsid sinimustvalged riigilipud ja Memento maakondlikud lipukangad. Mälestuskivide jalamile asetati leinakimbud ja süüdati küünlad. Ning võimsalt kõlas üle välja „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm, kui kaunis oled sa!“

Silver Sild: „85 aastat tagasi sõlmiti Molotov-Ribbentropi salaprotokoll, mis viis meie riigilt iseseisvuse. Kuid meie rahvas ei väsinud tagasi ihkamast oma riiki. Oma, iseseisvat Eestit. 35 aastat tagasi seisid paljud meist balti ketis, kogu südamest ja teineteisel käest kinni hoides korrates sõna VABADUS. Kolm päeva tagasi, 20. augustil tähistasime Eesti taas iseseisvumise 33-ndat aastapäeva. Ja täna oleme me koos siin, sõnatute hallide mure- ja mälestuskivide juures, et meenutada neid, kes on Vene vangilaagrites hukatud või küüditamiste läbi surnud. Surnud võõral maal, kus pole neile enam ei risti ega mälestuskivi. On vaid valu meie hinges ja südames. Ja mälestused.“

Marie Under on kirjutanud:
Nüüd mälestades seiskem püsti päi:
Mis võetud meilt. Meenutagem seda, mis meile jäi.
See hoiab püsti meid: meid liidab püha lein.
Me murekodu - seiskem selle ees

Käidi memoriaali algataja Vello Salumi haul. Foto: Rein Toom

*kui elav müür, nii noorik, rauk, kui mees.
Arm selle mulla vastu rinnast rinda käib
kus puhkab meie hõim, kus kasvab meie leib.
Meilt palju võetud - siiski meile jäi
me uhkus, au ning viha: seiskem püsti päi.*

Ja me tõuseme leinaseisakuks, et mõelda nendele sadadele saatusekaaslastele, kes jäid puhkama Siberimaa mulda või hukati vangilaagrites. Mõelge oma vanematele, lastele ja lähedastele, kelle tee teie kõrval jäi lühikeseks. Mõtleme ka ukraina rahvale, kes tähistavad homme, 24. augustil oma iseseisvuspäeva. Me jääme vaikuses mõttesse.

*Elab sinu taevas - sinihelge,
elab muld, nii rikas - muremust.
Elab südames õnehelge
igavene koduarmastus.*

Päevakohases kõnes tunnustas Riigikogu liige, Isamaa Erakonna esimees

Urmas Reinsalu Eesti rahva kindlameelsust oma riigi kaitsel ja mälestuste hoidmisel. „Meil ei tohi tekkida küsimust – kas jääme kestma? Eestlased peavad jääma kestma! Rahvuslik tunnetus peab meid edasi kandma!“ Samas tundis Urmas Reinsalu muret rahva elujärje pärast. „Meie praegune valitsus kujundab Eestit nii kõrgete hindade kui ka kõrgete maksude jaoks.“

Ka Isamaa Erakonna liige Helir-Valdor Seeder tundis muret järjest vananeva rahvastikuga riigi saatuse pärast. „Kuidas me suudame toime tulla, kui riigipoolne abi jääb üha väiksemaks?“ Ka toonitas ta vajadust hoida mälestusi, et kunagine terror enam ei korduks. „Me peame toetama oma rahvast ja me peame toetama ka Ukrainat kuni tema võiduni!“

Pikemalt tutvustas Eesti Memento Liidu ja Eesti Represseeritute Abistamise Fondi tegevust fondi juhatuse liige Peep Varju. „Me seisame okupatsiooni kurite-

gude all kannatanute õiguste ja vajaduste eest. Kuid ometi jättis valitsus alates sellest aastast represseritu ilma kuni 150 euro suurusest ravimitoetusest. Kokku oleks kulu olnud 86 tuhat, mida me saime represseritutele jagada. Kui palju sellest riik siis võitis? Inimese jaoks oli see aga suur toetus! Mõned meie ettepanekud on olnud Vabariigi Valitsuse sahtlites juba aastaid. Aga vastust pole me saanud.“

Oma mälestusi ja mõtteid jagas ka Eesti Leegioni Sõprade Klubi esindaja. „Me peame mäletama ja mälestama.“

Eesti Memento Liidu (EML) juhatuse esimees Arnold Aljaste tuletas meelde vajadust olla teineteisele toeks. „Hoiame oma mälestusi ja ajalugu! 23. augustil 1939 aastal sõlmiti inimkonna ajaloo häbi-väärseim leping Saksamaa ja Nõukogude Venemaa vahel, mis jagas Euroopa mõjusfäärideks ja mille tulemusel puhkes II Maailmasõda, milles hukkus rohkem kui 65 miljonit inimest. Me kaotasime hukkunute ja maalt põgenenutega pea viiendiku oma rahvast.“

Ajalugu tagasi me ei keera, aga okas on hinges - meie ohvitserkond ja kaitseliitlased hukati, ilma võimaluseta vastu hakata. Vaatamata väikesearvulisele kaitsevæele oli koos kaitseleidu ja reserviga meil võimalus välja panna rohkem kui 100 000 relvastatud meest, kelle käsutuses oli pea 200 000 käsituli relva ja nende tarvis 100 miljonit padrunit, 125 tuhat käsigranaati, 11 tuhat tankitõrjemiini, 42 lennukit, 15 sõjalaeva ja 2 uut ja moodsat allveelaeva ja ME EI HAKANUD VASTU! Laidoneri korraldusel korjati kaitseleitlastelt relvad ja president Päts kirjutas alla omariiklust hävitavad dokumendid“.

EML esimees andis üle ka tänukirjad mitmetele Pilistvere mälestuspäevade korraldamisega seotud inimestele.

Lõpupalvuse pidas Pilistvere Andrease koguduse vikaarõpetaja Andres Aaste.

Koguduse pastoraadi juures järgnes traditsiooniline ühine lõunasöök ansambli Valleraa laulude ja muusika saatel. Siinkohal tahan südamest tänada Pilistvere Andrease koguduse juhatus päeva heale kordaminekule kaasa aitamise eest! Aitäh ka maitsva lõuna korraldustoimkonnale ja ansamblimeestele!

Põhjamaa päikeseline päev, toekas supp ja meeleolukas muusika aitasid hetkeks unustada argimured ja küllap lahtus südames ka lein. Kuid mälestused toovad meid ka järgnevatel aastatel Pilistveresse. Kohtumiseni! Olge terved!

Silver Sild, päeva läbiviija

VABAMU

Vabamu uus näitus jutustab Eesti kodanikuühiskonna aktiveerumisest Vene-Ukraina sõjas

Septembri viimasel nädalal avati Vabamus uus näitus “Vabaduse kaitse: Eesti kodanikuühiskond Vene-Ukraina sõjas”, mis jääb avatuks järgmise aasta aprillini. Näitus pakub küllastajatele ainulaadset võimalust näha, kuidas on Eesti kodanikuühiskond ja riik panustanud Ukraina toetamisse ja vabaduse kaitseks.

Eestis mõistetakse, et Ukraina võitlus on ka meie vabaduse eest peetav võitlus. Eesti inimesed on toetanud Ukrainat vabatahtliku töö, annetuste kogumise, humanitaarabi, meeleavalduste ja paljude muude tegevustega. Alates 2022. aasta veebruarist on Eestist läbi käinud üle 159 000 Ukraina kodaniku, kellest augusti lõpu seisuga on kehtiva tähtajalise elamisloaga siia jäänud 33 688 Ukraina sõjapõgenikku.

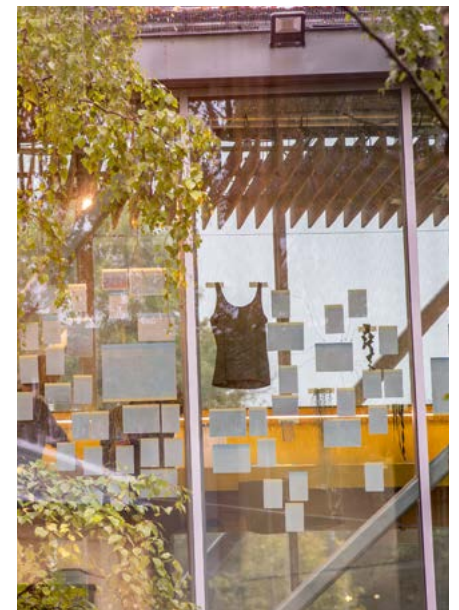
Vabamu näitus toob esile kodanikuühenduste ja riigi rolli Ukraina abistamisel ning avab ukse Eesti ja Ukraina vahelistele tihedatele koostöösidemetele. Küllastajad saavad teada, kuidas oleme toetanud Ukraina laste haridust, pakkunud meditsiiniabi, panustanud relvastuse hankimisse ning leidnud teisi võimalusi ja vahendeid, et aidata ukrainlastel sõda võita. Lisaks kajastab näitus, kuidas on Eesti kodanikuühiskond ka ise Ukrainat toetades muutunud.

Näituse avamisel võtsid sõna Vabamu juht Ivo Lille, Heleene Lippmaa-Alliksoo Vabaühenduste Liidust, kaitseministeeriumi kantsler Kaimo Kuusk, ja näituse kuraator Martin Vaino.

Ukraina suursaadik Eestis Maksym Kononenko ütles oma kõnes: “Sõda on

nagu lakmустest: head inimesed saavad paremaks ja halvad muutuvad halvemaks. See lakmустest on toonud välja parima Eestis ja tema kodanikuühiskonnas. Täna näitus on selle suurepäraseks tõestuseks. Samas peab see näitus meile kõigile meelde tuletama, et head inimesed Ukrainas vajavad jätkuvalt heade Eesti inimeste abi.”

Kuraator Martin Vaino on öelnud näituse kohta: “Ühest küljest on see näitus mõeldud olema aplaus kõigile tublidele Eesti inimestele, kes kahe sõja-aasta jooksul on teinud Ukraina aitamiseks väga palju. Teisalt on see muidugi ka meeldetuletus, et me ei tohi Ukraina toetamisel väsida ja et Ukraina sõdib praegu tegelikult ka meie vabaduse eest.”

Meie anekdootide hulgas on valik 1940. aastail laulusõnade vaenulikuks või kahjulikuks arvamise alates Goethest - Kes tuulisel ööl seal ratsutab veel? - A. Kapini - Ma kõnnin hilisel õhtul veel üksinda metsateel... Mis asju nad pimedas metsas ajavad?

Ag need polegi anekdoodid, need pärinevad sõjajärgse ENSV Kunstide Valitsuse toimikusarjast "Lubatud ja keelatud laulude ja deklamatsioonide tekstid". Neis on kutseliste artistide avalike esinemiste tekstid: laulusõnad, deklamatsioonid, vested, kõigil peal kuupäevaga kummitempel "Lubatud" või "Keelatud". Sama tekst võib kord olla keelatud ja siis jälle lubatud, see sõltus vaid ametniku arvamusest (mõnikord on ta küsinud ka teiste arvamust ja need siis lisanud), aga tempel on ikka temalt. 1945-1951 säilinud paarikümnest toimikust vaatan siin paari esimest.

Autorite musta nimekirja veel välja kujunenud pole. Lubatud tekste on M. Underilt, G. Suitsult, keelatud on aga näiteks J.Barbaruse regivärssi imiteeriv võitluslaul "Eesti olema peab vaba", kas alguse pärast? (Astuvad mehed mehised, sõjasammul mühinal, metsi mööda madinal) Luba ei saanud ka J. Semperi samalaadne luuletus. Partei poliitikaga on kimpus H. Angervaksa (E. Pälli) ilmselt 1930. aastate algul Venemaal loodud traktoristide laul: *Hoogu, raudne traktor, hoogu seltsimees, põld on nagu meri ääretu me ees...Künname me kokku külad, talumaad/üheks võimsaks väljaks väiksed põlluraad.* 1940. a. oli see avaldatud ajakirjas "Viisnurk", 1945. a. ei tohtinud eestlasi veel kolhoosidega kollitada ja luuletus keelatud. Ka helilooja isik (T. Vettik, A. Karindi, R. Päts) pole olnud oluline, see tuli hiljem.

Määravam oli sisu. Suur hulk ärkamisaegseid viisistatud laule keelati sõjaka vabadusõnude pärast, näiteks T. Vettiku Virumaa rahvalaulul põhinev: *Kodumaa tammed,/ nüüd mühamas maru te ladvus/ ja torm käib üle maa./ Ei vihased marutuuled/ teid murda küll iial ei saa./Ka põhjamaa poegade süda/ peab kindel olema.../ Grenzstein-Piirikivi "Võidulaul" on igal juhul keelatud: *Vaata vaprale jääb viimane võit/kui põrutab pikne seal pilvella/ ja purustab kivi ja kalju/ siis võtame vaimustust pikselta/ ja lõhume siduvad kütkeid ka.../ülesse, ülesse, mehemeel!**

Armud ei leidnud ka K.E.Sööt: *"Kalev, tõuse nagu maru!/ Kaitsta kodu põld ja aru/ valida kui vahe raud!"*

Ja loomulikult ei kõlvanud esitada "Ei iialgi! See hüüd käib üle Põhja pinna/Ei iialgi! See hüüd käib läbi rahva rinna./Oi sünnimaa, mu sünnimaa, sul kinnitame vandega,/ei iialgi orjasta Eesti rahva vaimu ei saa" (T. Vettik)

Keelatud oli E. Võrgu rõõmus ja era-

Eesti Riikliku Draamateatri näitlejad teel Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrikusse, 1950. paremalt: A. Lauter, M.Luts, M. Möldre. Foto K.Oras

kordselt natsionalistlik isamaalaul, mille refrään kuulutab: *"Ainult Eesti leiba süüa/ Eesti neiut armasta!/Ainult Eesti viina juua, /elada ja surra ka!"*

Tõeliseks anekdoodiks kujunes M. Saare üks tuntumaid kõigil laulupidudel esitatud laul "Mis need ohjad meita hoidvad", kord oli see keelatud, siis jälle lubatud, kuni lõpuks tehti sõnad minevikuvormis ümber, sest ikkest lahti saab soovida vaid minevikus. Keelati ka C. R. Jakobsoni (*Ma Taara tammikutes veel kuulen kanget häält,/ kõik ennemuistsed tuuled veel pole kadund säält.*) ja J.Liivi tekste (*Kui tume veel kauaks ka sinu maa...*)

Armud ei leidnud kõrgemate jõudude poole pöördumised ja nukrad laulud, ei linnukesest, kes vabalt taevast lendab, isegi lapsest, kes haigele emale tervist palub. Luba ei ole antud mitmele A.Haava sõnal-del romansile (*Surm teritab kirvest/ kuusk langeb ja langeb/ ja vaikse haua üle/ suur sügav unustus vaob.*), "Põhjamaa lapsed" on kord lubatud, kord keelatud. Isegi tuntud rõõmsaviisiline "Küla mul ütles kuku-kuku, külalapsed laula-laula" ei saanud luba, sest järgnes "Kuis mina laulan leinaaegu. "Muidugi oli täiesti sobimatu ka M. Underi "Valge värav" (... ei ammu teegi/ ma õhtul muud, käin sama teed ja seegi/mu ainus kõik on kurb, rind valus äga, rind valus.).

Erilist tähelepanu on pööratud merele. Juhan Smuul on suutnud oma esimestes merelauludes jääda kodumaa piiridesse. Kuid kas K.Merilaas on oma "Paadilaulus" (*"Lenda, liugle paadikene/ üle lahe nii kui lind... meelitavad mere taha suured linnad, rikkad maad...*) kirjutanud kohe või lisanud hiljem: *"Aga petlikud on kauged kajad, ohtlikud on võõrad teed"*, ei oska öelda. Esinemisloa tekst sai, erinevalt J. Liivist (Üks laevuke

läheb üle vee, läheb üle vee ja lainete). Tuudur Vettiku "Ringilaul Virumaalt" (*Siidilipp ja hõbepurjed, kuldne laev läks merele...*) oli kord lubatud, kord keelatud, ei teagi, kas laev sai merele või ei. Keelatud oli ka T. Vettiku soome rahvalaulu sõnadel "Merella on sinine". Metsas üksi hulkumine oli kahtlane, aga ka sealt väljatulek A. Reinvaldi "Tõtta" (*Oh minu rahvas tõtta sa/siis tõtta laanest rutuga,/ nüüd näed sa valgust isamaa,/ siis tõtta laanest rutuga.*) A.Haava "Öölaul", nukker looduspilt, oli keelatud, kas pessimismi või selle pärast, et *"Üle järve sügavas laanes uinub sügise muinasjutt..."*

1945.a. suvel tsenseeriti deklamaatoritele mõeldud luulekogumikku, milles oli enamik eesti, kuid ka vene keelest tõlgitud luuletusi (Krõlov jt). Osa viimastest ei leidnud armu kehva tõlke pärast. Huvitava kombel on sobimatuks peetud mitut E. Hiire, J. Kärneri jt jüriöö-teemalist luuletust, kirjutatud ilmselt 1943. a. seoses juubeli suurejoonelise tähistamisega. L. Koidula isamaaluuletusi võis esitada temaatilistel üritustel. Niihästi lubatud kui keelatud tekstide sisu on valdavalt ühiskondlik, erandiks mõned rahvalaulud või looduslüürika. Armu õrnu udemeid oli kas vähe või kärbiti need välja. G. Suitsu "Rooside elegeia I-II" oli keelatud, (muide ka "Noored sepad"), kuid M.Underi "Sirelite aegu" oli lubatud. J.Kärneri "Suveõhtu" (*Õhk õitsvast heinast nagu mesi/ja mesi suudlus sinu suult... Kui kalmus lõhnab sinu keha, / sind tajun taas kui saladust*) ei olnud samuti sobilik.

Ag need on alles aastad 1945–1946. Suur eesti kultuuri ja selle järelejäädud kandjate laastamine seisib alles ees. Lõpetan siin A.Haava samuti keelatud luuletusega: *"Ikka sõnatumaks huuled,/aremaks kätt andes käed,/ ikka nagu igaveseks /lahku minemas neil teed."*

Liivi Uuet, arhivaar

Nõukogude okupatsiooni kuriteod on aegumatud

Eesti Eruohvitseride Kogu korraldas 22. augustil riigiõigusealase konverentsi “Nõukogude okupatsiooni aegumatute kuritegude uurimise ülesanded”. Üritus toimus Toompeal Riigikogu uues paekivisaalis.

Konverentsi avas kindral Manivald Kasepõld, järgnesid ettekanded. Henn Karits esitas ülevaate EOK 29.08.2014 toimunud konverentsist “20 aastat vene väekontingendi väljumisest Eestist”. Enn Tupp tutvustas nõukogude okupatsiooni kuritegusid uurinud komisjonide tööd. Peep Varju esines ettekandega “ORURK 1922-2004 töö tulemustest”. Urmas Reinsalu kõneles okupatsiooniahujate aegumatusest ja Eesti senisest tegevusest. Henn Põlluaas rääkis teemal “Eesti ohvitserid ja vabadussõjalased NKVD haardes, kindralmajor Andres Larka näide”. Lembit Võime ettekanne oli “Nõukogude okupatsiooni võimude repressioonide ohvrite rehabiliteerimise protsessist ENSV-s ja EV-s 1988-1994 aastatel”. Täpsemalt rääkis Toivo Tasa teemal “President K. Päts'i rehabiliteerimise olukorrast.”

Konverentsi teises pooles esines Anti Poolamets ettekandega “Genotsiidikuriteod Ukraina sõjas”. Indrek Grabbi kõneles “Toome Venemaa ja tema eelkäija Nõukogude Liidu agressioonikuriteod rahvusvahelise sõjatribunali ette!” Jaak Haud võttis sõna teemal “Nõukogude okupatsiooni kahjude kompenseerimise olukorrast Eestis ja meie õigusasutuste edasised ülesanded” ning tegi kokkuvõtte ettepanekutest. Konverentsi lõpus võeti vastu deklaratsioon nõukogude okupatsiooni kuritegude uurimise ülesannete kohta

UUSI RAAMATUID

Metsavend Erich Jerlet 9.05.1917–3.01.1953

Tiina Azojan on kirjutanud raamatu Läänemaa legendaarsest metsavennast Erich Jerletist. Lisaks ajaloolaste abiga KGB võltsitud dokumentidest välja sõelatud tõeteradele on ta saanud kasutada oma perekonna mitme põlvkonna mälestusi. E. Jerlet oli autori sugulane.

Raamatu esikaanel on kaks alapealkirja, mis selgitavad metsavendade võitlust. Metsavendluse ideoloogilised alused ja metsavendade taktika muudatused 1945-1952 – need on Erich Jerleti kirjutatud lood tulevastele põlvedele. Ta oli laia silmaringiga kõrghariduse omandanud Eesti ohvitser, kes Läänemaa metsavendade juhina oskas parimal viisil edasi anda eestlaste vastupanuvõitlust kodumetsades pärast sõja lõppu. E. Jerlet juhtis edukat lahingut raharongi peatamiseks, et kätte saada talurahvalt maksudega röövitud raha. Sellisena tuleb hinnata rongirööviks nimetatud operatsiooni, sest metsavennad andsid osa saadud rahast talurahvale.

Okupatsioonivõimu laimuga nimetati metsavendi bandiitideks, kes olevat halastamatult röövitud ja tapnud. Aastakümneid levitatud laimust pole me suutnud lõplikult vabaneda tänaseni, kuigi on teada, et piiramatu võimuga

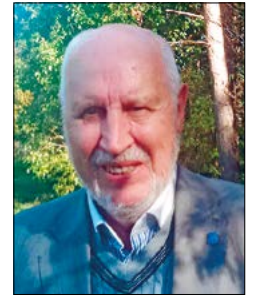
nõukogude karistusüksused olid bandiitlikud. Nemad panid toime kuritegusid, mida pandi süüks metsavendadele.

Erich Jerlet oli vankumatu võitleja lõpuni. 26.06.1952 ta vahistati pärast mürgitamist unerohuga. Moskvas Butõrka vanglas tegi sõjatribunal surmaotsuse 25.10.1952. ja 3. jaanuaril 1953 viidi otsus täide.

Raamatu „Metsavend Erich Jerlet“ võib hankida Memento Tallinna Ühenduse kaudu.

TOIMETAJA VEERG

Head Teataja lugejad!

Tahan tänada kõiki, kes Memento Teataja valmimisesse oma osa on andnud. Paljud teemad tahaksid põhjalikumaks avamiseks rohkem ruumi, kuid seda on just nii palju - või vähe - kui on. Sellele vaatamata kutsusin avaldama soove, millest veel tahaksite Teatajas lugeda. Väi kõige parem - kirjutage ise, jagage oma mõtteid. Mementol on eeldused kauaks püsima jääda, kui kaasame järele tulevaid põlvkondi. On hea näha, et selle peale mõeldakse. Nii ei rohtu teed meie rajatud mälestusmärkide juurde.

Praegu aga saadaksin ise soove teele. Õed ja vennad Siberi saatuse radadelt - hoidkem tervist. Tervis meil ju juba kulu- nuke - aga teisest küljest ka karastatud.

On rõõm kokku panna sünnipäeva- õnnitluste lehekülge ja lugeda kõiki neid ilusaid suuri arve ja kahetseda, et rohkem õnnitletavaid lehte ei mahu. Olgu siis siinkohal soovitud palju õnne ja tervist kõigile! Kohtumiseni mälestuspäevadel!

Rein Purje

Metsavendluse sügiskool 2024

25.–27. oktoobril toimub juba kolmandat korda Eesti Mälu Instituudi korraldatav Metsavendluse sügiskool, mis tänavu leiab aset suuremas mahus Vana-Vigalas ja selle ümbruses. Laagrisse on oodatud 80 noort, kes õpivad 9.-12. klassis, osalemine on tasuta, korraldajad katavad majutuse, toitlustuse ja transpordi.

Programm kolmel laagripäeval sisaldab ajaloolaste ja arheoloogide ettekandeid metsavendlusest ja vastupanust Nõukogude võimule, lisaks on kavas ka praktilised töötod ja õppekäigud. Jalgsimatkal Vana-Vigala lähedal metsas asuvasse Põrgupõhja punkrisse tutvutakse metsavendade eluoluga ja saadakse ettekujutus omaaegsest punkrist. Kogenud instruktorite juhendamisel õpetatakse töötubades looduses ellujäämise oskusi.

Memento ühendused õnnitlevad!

HARJUMAA

97

Ruth Kukner

94

Elvi-Aino Leitmäe

93

Meedi Kask

85

Ivi Meier

JÄRVAMAA

85

Rutt Reinla

LÄÄNEMAA

92

Hilja Kuusepuu

91

Ellen Koppel

80

Helle Drjahlova

Sirje Tarve

PÖLVAMAA

97

Kalli Laur

92

Enu Mäela

Koidula Valge

90

Aili Rosenberg

85

Õie Lokk

Lembit Peedosk

80

Hans Korge

Irja Tretjakova

PÄRNUMAA

100

Salme Põhako

94

Elvi-Mare Rakko

Laine Tamm

90

Hilja Kask

Silvia Toiger

85

Helgi Kurm

Ljubov Rozova

Helgi Säde

Mari Vaino

75

Aavi Tüür

RAKVERE

103

Oskar Rohila

90

Hellen Allik

85

Heino Kitt

Urve Sepman

80

Aime Udumäe

75

Anne Neeme

Irene Sepp

70

Maie Okmees

SAAREMAA

90

Endla Pihl

85

Mati Kers

Ella Kumm

Ants Lemba

Saima Pildre

Hillar Priske

Ülo Roos

Milvi Saabas

Urve Simastel

Saima Tamm

Ülo Vaht

80

Milvi Mänd

Tõnu Priske

Uno Tuuling

Sulev Vahtra

75

Toomas Teder

70

Anton Bachmann

Uno Hürden

Milvi Martinson

Ljudmilla Mihkelson

Raissa Vaga

Vello Voksepp

TALLINN

95

Hedi Liit

94

Naima Ploom

Saima Sõlg

93

Inga Saarva

92

Tiina Kurnim

91

Aita Ilves

90

Linda Sein

Heljo Tatsi

85

Malle Järvik

Priit Lehtmets

Kaia Näks

Urve Sepman

Malle Tiisler

80

Meeli Kukemilk

75

Tiia Ambur

70

Lillepruun Aime

TARTUMAA

90

Viivika Reimand

Aili Rosenberg

85

Elmar Ilves

Mare Kivitar

Mati Koort

Tiina Margus

Aili Org

Sirje Roosson

Maie Toomes

80

Tiiu Silm

75

Mare Vari

70

Silva Kangur

VILJANDIMAA

97

Sigrid Maasep

Helgi Pärk

Heldi Soobik

96

Aita Vähi

95

Heino Argma

Salme Paukson

94

Aino Järv

Luule-Miralda Uibo

93

Heino Stern

92

Armilde Vint

90

Maia Pruuli

Väino Ronimois

85

Ilme Kalooja

Ivi Karu

Maie Padar

80

Ain-Jaak Rebane

Lea Saareoks

70

Karin Rohilaid

VÖRUMAA

95

Õie Talv

90

Helvi Migotskaja

85

Liivia Kuklane

70

Jelena Nurk

Kommunismiohvrite mälestusmuuseum sai nurgakivi

Endisesse Patarei vanglasse rajatav rahvusvaheline kommunismiohvrite mälestusmuuseum sai 18. septembril nurgakivi ning toodi alla sarikapärg. Muuseum on plaanis külastajatele avada 2026. aastal juuniküüditamise 85. aastapäeval.

Nurgakivi asetamisel kõnelesid justiits- ja digiminister Liisa-Ly Pakosta ja Patarei kompleksi arendava US Invest nõukogu esimees Urmas Sõõrumaa. Ülevaate andsid Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige Martin Andreller ja püsiekspositsiooni loovjuht Martti Helde.

„Patarei muuseum saagu olema koht, mis räägib kommunismikuritegudest maailmas kõige mõjusamalt, nii et külastajad lahkuvad sealt siiani varitsevaid kommunismiohte märkavatena ning hea usuga inimestesse ja inimlikkusesse. See muuseum saab rääkima nii eestlaste kui meie naabrite, aga ka ülejäänud maailmajagude lugu kannatustest kommunismi inimvaenulikkuse all,“ ütles justiits- ja digiminister Liisa Pakosta.

“On hea näha, et terve põlvkonna kestnud ootus ja aastatepikkune töö Patarei endisesse vanglasse kommunismiohvrite muuseumi rajamiseks on jõudnud märgilise verstapostini ning juba paari aasta pärast saab see elamata jäänud elude pelgupaik täita muuseumina oma kohust nii kunagiste ohvrite kui meie tuleviku ees – teadvustada, harida ja seista selle eest, et taolised koledused ei korduks,“ sõnas Eesti Mälu Instituudi juhatuse liige ja muuseumi idee üks eestvedajatest, Martin Andreller.

Esimese etapina valmib rahvusvaheline kommunismiohvrite mälestusmuuseum, mille näitusepind on veidi alla 4000 m² ja üldpind koos tööruumidega 5000 m².

Mälestusmuuseumi arhitektuurilise lahenduse autorid on KOKO Arhitektid ja MOTOR ning püsiekspositsiooni loovjuht Martti Helde, kelle sõnul luuakse muuseum “pühamuna, mis mäletab ja austab läbi visuaalsete vahendite.”

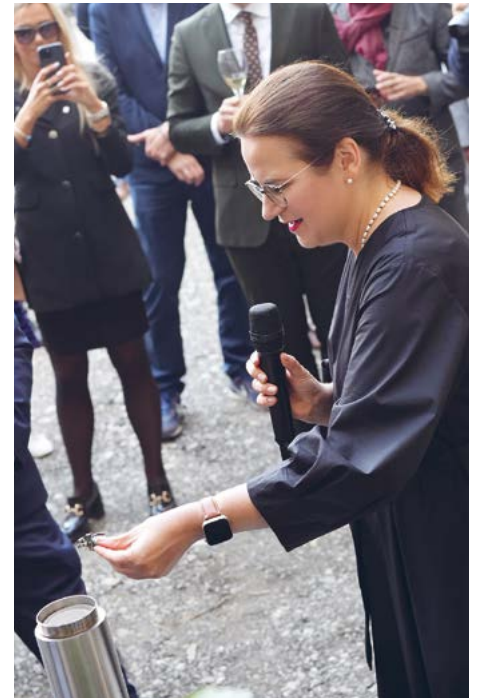
“Muuseum tuleb ainulaadne oma kontseptuaalse lähenemise poolest, sest on valinud loo jutustamiseks meelelised meediumid, et seni rääkimata lood jõuaksid külastajateni vahetumalt ja ehedamalt – heli-, valgus- ja ruumikogemusena,“ selgitab Helde. Loovjuhi sõnul on nendest mõtetest kantud ka muuseumi kontseptsioon:

„Patarei kitsastest akendest vangikongi jõudev vähene päevavalgus muutus meie jaoks mälestusmuuseumi kujundiks. Patarei merekindluses toime pandud kuriteod ning inimeste saatused olid pikalt varjul ning loodav muuseum astub sammu selles suunas, et need lood ja inimesed valguse kätte tuua.“

Meelis Maripuu ja Martin Andreller sisestamas muuseumi saamise kronoloogiat nurgakivi vutlarisse.

Rahvusvahelise kommunismiohvrite mälestusmuuseumi asutamise otsustas valitsus 26. aprillil 2018. Selle loovad Eesti Mälu Instituut koos justiitsministeeriu-

Minister Liisa Pakosta paigutamas Maarjamäe mesilast nurgakivi vutlarisse.

Fotod: Marko Poolamets

miga. Muuseum valmib erakapitali ja riigi koostöös ning see avatakse 14. juunil 2026 kell 13.00

Mälestusmuuseumi asutamise kronoloogia

- **1989. aasta** Eesti Kultuurifondi ühiskondlikus toimkonnas kõlab arvamus, et Eesti taasiseseisvudes tuleb Patarei vanglast teha mälestusmuuseum kõigile ohvritele.
- **7. august 2012** – idee teha Patareisse muuseumite kompleks ja kolida sinna siseturvalisuse muuseum
- **6. veebruar 2018** – kuulutatakse välja ideekonkurss rahvusvahelise kommunismiohvrite mälestusmuuseumi arhitektuuri, ekspositsiooni ja sisekujunduse lahenduste leidmiseks.
- **13. veebruar 2018** – Saksamaa, Poola, Läti ja Leedu juhtivate mäluasutuste esindajad kirjutavad alla avaldusele, milles toetava muuseumi loomist. Ühtlasi kinnitades oma panuse andmist loodava muuseumi heaks.
- **11. aprill 2018** – kuulutatakse välja rahvusvahelise ideekonkursi võitja, kelleks on Jaapani arhitekt Shuhei Endo tööga „Punane erosioon“.
- **26. aprill 2018** – Vabariigi Valitsuse otsus Patarei müügi ja muuseumi kohta.
- **14. mai 2019** – avatakse Patarei idatiivas ajutine näituseala „Kommunism on vangla“
- **12. november 2020** – kuulutatakse välja muuseumi rahvusvaheline projekteerimishange.
- **2. aprill 2021** – riigihanke tulemusel selgub, et tulevase muuseumi projekteerib ja kujundab KOKO arhitektid koos MOTOR-iga.
- **2022. a sügisel** suleb ukseid Patarei ajutine näituseala. Näitust külastas nelja suvehooaja jooksul üle 125 000 külastaja.
- **2023. suvel** alustatakse ekspositsioonifilmide tootmist
- **2024. suvel** algab muuseumi osa ehitus.
- **18.09.2024** asetatakse muuseumile nurgakivi
- **Muuseum avatakse 14.06.2026 kell 13.00 pärastlõunal.**

Eesti Mälu Instituudi juhatuse liikme Martin Andrelleri kõne muuseumi nurgakivi panekul

Lugupeetud minister, arhitektid, ehitajad, külalised!

Mõtlen siit üle Tallinna lahe asuva Eesti kommunismiohvrite memoriaali tahvli A13 peale. Kui sellel tahvilil oleval Juliusel oleks 1941.a suvel olnud taskus seesama võti, siis võib-olla oleks ta Patareist suutnud pääseda. Võib-olla oleks tema saatus olnud teistsugune ja võib-olla ei puhkaks ta täna ristita hauas kusa-gil Uhta laagri lähistel.

„Oleksid“ on aga teadupärast mineviku valuuta, mis tänases maailmas kahjuks makseväärtust ei oma. Muuseum, mis täna oma nurgakivi saab, on väärtus iseeneses. Kui 20.sajandi inimvaenulike režiimide kohta saab lugeda ja näha paljudes muuseumites üle maailma, siis Patarei saab olema nende seast eristuv. Võttes kokku mitte ainult meie, vaid ka maailma loo. Mälestusmuuseum, nagu nimigi ütleb, mälestab ja hoiab, aga teeb meid samal viisil tuttavaks inimestega, kes vahest tänagi tahaks seista siin, meie keskel. Inimestega, kellelt rööviti samm-sammult kõik. Nende vabadus, nende lähedased, nende unistused, nende tulevik, nende elu.

Tänases maailmas ja siinsamas Euroopas näeme, et on mõtteviis, mis aheldas nii siin Patarei müüride vahel kui tuhandetes vangilaagrites ja vanglates üle maailma kümneid, kui mitte sadu miljonid inimesi... Me näeme, et see mõtteviis pole kadunud. Kes peaks siis esimestena selle vastu astuma, kui mitte need, kes on ühiskonnana sellest katsumusest läbi tulnud.

Oleme aastate jooksul talletanud sadu mälestusi, töötanud läbi kümnete tuhandete inimeste saatuseid, kogunud fotosid, esemeid. Lohutanud, selgitanud, arutlenud nendega, kes Siberist tagasi jõudsid. Nende laste ja lastelastega. Arutanud kolleegidega üle maailma, kuidas rääkida sel olulisel teemal. Kuidas tagada avatus ja läbipaistvus, kuidas tagada inimlikkus nii külastaja, kui ohvrite mälestuse kajastamise suhtes. Kuidas anda tagasi ohvritele nende väärikus, aga enamgi veel – nende nimi ja nägu. Sest just nende inimeste likvideerimine oligi sellele kurjusele omane. „Pole inimest – pole probleemi.“ Seda

Visualiseeringud muuseumi projektist.

kurjalt kõlavat lausejuppi on vast kõik kuulnud. Kolleegid on öelnud sedagi, et: „Martin, tehke lihtsalt uks lahti. Patarei teeb ise ülejäänud.“

Nii päris siiski ei saa ja lisaks keskkonnale ja ümbritsevale on vaja juurde sisu. Kas selleks on siis vaated Inta vangilaagritele, Komis täidetud päevik või küüditatut Siberis kaasasolnud rahvarõivaseelik, kui kalleim mälestus kodust ja oma juurtest. Rääkimata vastupanijate lendlehtedest ja üleskutsetest või metsavend Hanniotti peidikust, tema dokumentidest, abikaasa kingitud mälestusesemetest, mis alles eelmisel aastal läbi õnneliku juhuse maa-mullast leiti ning muuseumis oma koha leiavad. Hanniottit ennast sealjuures hoiti hukkamiseni siinsamas Patareis.

Kuid me ei räägi ainult Eesti inimestest, kuigi meil endal on sellega kõige lihtsam suhestuda. Me räägime ka nendest, kes on meile täna natukene võõrad ja kauged, kuid kellega meid seovad ebanimilised üleelamised, mis ei sõltu riigi-

giipiiridest.

Oleks hea, kui me ei kordaks minevikus toimunud vigasid. On vaja, et me ei lase möödunud teadvusest kaduda, kuid loomulikult tuleb silmas pidada sedagi, et minevikust õppides me sinna kinni ei jää. Kasutades metsavennana tapetud Richard Saaliste mõttekäigu edasiarendust – elame usuga paremasse homsesse aga pidagem meeles, et selle parema, turvalisema ja inimlikuma homse saame me vaid ise rajada.

Saagu siis kommunismiohvrite mälestusmuuseum seisma siin, ainuvõimalikus kohas, saagu selles säilima inimeste lood selle tuleviku pandiks, kus samalaadsete õuduste kordumine lõpuks lõppeb. Asetagem see sümbolne nurgakivi maailma turvalisema tuleviku vundamenti.

Kohtumiseni muuseumi avamisel, 14. juunil 2026 kell 1 pärastlõunal. Juuniküüditamise 85-ndal aastapäeval.